

Türkiye Büyük Millet Meclisi
XIII. Yasama Dönemi (1965-1969) Ve Dış Politika;
Dış Politikanın Parlamenter Denetimi İle
TBMM'nin Dış İlişkileri

Mehmet Yahya Çiçekli*

Özet

Dış siyasetin başlıca aktörünün hükümetler olması yasama organlarının dış siyasetle ilgisiz olmaları anlamına gelmemektedir. Aslında yasama organlarının da dış siyaset alanında önemli görev ve işlevleri bulunmaktadır. Türkiye örneğine bakıldığında da bu durum aynıyla vakidir. Dış siyaset ile ilgili gelişmeler hükümet gündemini meşgul ettiği gibi TBMM gündemine de yansımaktadır. Bu çalışmada 1965-1969 dönemine tekabül eden XIII. Yasama döneminde Türkiye için önem arz eden uluslararası gelişmelerin TBMM gündemine yansımaları; bu çerçevede Türkiye'nin dış siyasetine dair temel sorunlar, uluslararası anlaşmalar, yasama organının uluslararası temasları ve dış siyasetin parlamenter denetiminin unsurları ele alınarak döneme ait bilgiler derlenmekte, böylece söz konusu dönemde TBMM'nin dış siyasetle ilgili çalışmalarına dair bir tablo oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu tablodan hareketle dış siyaset konusunda TBMM'nin konumu daha iyi anlaşılabilir.

Anahtar sözcükler: Türk dış politikası, parlamenter diplomasi, TBMM'nin dış ilişkileri, parlamentonun dış ilişkileri, uluslararası anlaşmalar.

---

* Yasama Uzman Yardımcısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İlişkiler ve Protokol Başkanlığı.

**XIII. Legislative Term of
Grand National Assambly of Turkey (1965-1969)
and Foreign Policy:
Parliamentary Scrunity Over
Foreign Policy and Foreign Relations of Gnat**

Abstract

While the primary actors of foreign policy are governments, this does not mean that legislative bodies are not interested in foreign policy. In fact, legislative bodies have important duties and functions in the field of foreign policy. This is also true in the case of Turkey. Incidents about foreign policy take up space in the agenda of GNAT like it takes place in Government's agenda. This study tries to cover reflections of international incidents on the agenda of GNAT: in this context, basic issues about Turkey's foreign policy, international agreements, foreign relations of the legislation, and aspects of parliamentary scrutiny over foreign policy are studied and information covering the legislative term are compiled so that a picture of GNAT's works about foreign policy during the given term can be drawn. According to this picture, GNAT's position in foreign policy can be better understood.

Keywords: Turkish foreign policy, parliamentary diplomacy, foreign relations of GNAT, foreign relations of parliament, international agreements.

Giriş

Dış siyasete dair gelişmeler ağırlığına göre tarihe mal olan konuların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dış siyaseti yürütme sorumluluğu geleneksel olarak yürütme erkinin uhdesinde olsa da, dış siyasetin başlıca aktörü olan devletin diğer erklerinin dış siyasetle ilgilerinin olup olmadığı ve varsa mahiyeti de araştırmaya değerdir. Bu kapsamda dış siyaset ve yasama erki arasındaki ilişkinin özel olarak incelenmesi dış siyasete dair süreç ve gelişmelere farklı bir bakış açısı sağlayabileceği gibi, yasama organının dış siyasete dair işlevleri de böylece örneklendirilebilir.

Bu çalışmanın konusunu esas olarak; hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin XIII. Yasama Dönemi'ndeki dış ilişkileri hem de dış siyasetle yakından ilgili diğer çalışmaları oluşturmaktadır. Çalışmanın tarihsel sınırları XIII. Yasama Dönemi'nin başlangıç ve bitişi arasındaki süre olmakla birlikte, "dış ilişkiler" konusu da belirli sınırlılıklar içermektedir. Anılan Yasama Dönemi'nin karşılık geldiği tarihsel dönemdeki tüm uluslararası olaylar bu çalışmanın ilgi alanında değildir. Yalnızca Türkiye'yi görece yakından ilgilendiren gelişmeler bu çalışma kapsamında dikkate alınacaktır. Uluslararası ortam bakımından; küresel nitelikte olmayan, Türkiye'nin hemen yakınında veya içinde yer almadığı, örneğin Güney Amerika'daki veya Afrika'daki görece sınırlı ölçekteki bölgesel gelişmeler bu çalışmanın kapsamı dışında yer almaktadır.

Tarihsel sınırlılıkların tespit edilebilmesi için söz konusu yasama döneminin sınırları ve bunlara temel olan TBMM'nin dönemdeki yapısı hakkında bilgiler vermek gerekmektedir. XIII. Yasama Dönemi, 1965 ile 1969 yıllarında yaklaşık dört yıllık bir yasama dönemini kapsamaktadır.¹

1947-1991 yılları arasını kapsayan 44 yıllık "Soğuk Savaş" eşit uzunlukta iki kısma ayrıldığında ilk yarısının sonuna denk gelen 1965-1969 yılları arası dönem bu çalışmanın zaman sınırlılığını tanımlamaktadır. Bu dönem, Türkiye

¹ 1961 yılından itibaren yasama dönemleri tekrar "bir"den başlatılmış, bu yüzden 1965-1969 dönemi TBMM'nin XIII. Yasama Dönemi olmakla birlikte, o dönemde uygulanan yöntem itibarıyla Millet Meclisi (MM) II. Yasama Dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırma, Dönemde yürürlükte olan çift kanatlı meclis yapısının alt kanadına işaret etmektedir. 1983 yılından itibaren yasama dönemlerinin en baştan (1920'den) başlayarak süreklilik arz edecek şekilde sayılması uygulamasına dönülmüştür. MM'nin II. Yasama Dönemi, Cumhuriyet Senatosunun (CS) 5, 6, 7 ve 8'inci toplantı yıllarına karşılık gelmektedir. Bu çalışmanın hazırlandığı sırada da yürürlükte olan ve 1983'ten itibaren yasama dönemlerinin adlandırılmasında esas alınan yöntem, başlangıcın 23 Nisan 1920'den itibaren sayılmasıdır. Çalışmada da bu yöntem benimsenmiştir.

yönünden, Soğuk Savaş kapsamı dışındaki dış siyaset konuları dikkate alındığında ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye için temel dış siyaset meseleleri bakımından farklı olayları içeren bu dönemdeki olayların ayrı ayrı belli kıstaslara göre gözden geçirilmesi yararlı olacaktır.

Ele alınacak konunun başlıca yönlerine bakıldığında; XIII. Yasama Dönemi'nde uluslararası gelişmeler, dış siyasetin meclis tarafından denetimi ve TBMM'nin dış ilişkileri öne çıkmaktadır. Bu alt başlıklar ele alındığında ortaya farklı boyutları olan bir tarihsel vaka ve olgular topluluğu çıkacaktır. Böyle bir örneklem aynı zamanda kapsadığı tarih dilimindeki parlamenter diplomasi faaliyetlerini de içermektedir. Ancak bu çalışma yalnızca bir parlamenter diplomasi çalışması değildir. Parlamenter diplomasi kavramı hem kongre biçimindeki diplomasi hem de katılımcıları yasama organı üyeleri olan diplomasi olarak iki anlama işaret edebilir². Bu tanımlardan hangisi bağlamında ele alırsa alınsın, yasama organının dış siyasete dair tüm işleri parlamenter diplomasiden daha fazlasını kapsamaktadır çünkü en azından geleneksel diplomasiye dair işlevler de barındırmaktadır. Böylece bu çalışma, başlığında da ifade edildiği gibi "TBMM ve dış siyaset" bağlamında bir incelemeden ibarettir. Bu incelemede, özellikle o dönemki yasama organının alt kanadı olan ve Senato'nun aksine tüm üyeleri seçimle genel Millet Meclisine ağırlık verilecektir.

"Dış ilişkiler" kavramı "meclis dışı" diğer kurumlarla ilişkiler veya halkla ilişkiler gibi kavramları çağrıştırmakla birlikte; bu çalışmada, "dış ilişkiler" kavramı dış siyasetle ilintili bağlamda kullanılmıştır. XIII. Yasama Dönemi'nde TBMM'nin dış ilişkileri başlığı bu çalışmada şu konularla sınırlandırılmıştır: Türkiye'nin dış siyasetine dair temel sorunlar, uluslararası antlaşmalar, uluslararası temaslar, dış siyasetin parlamenter denetimi kapsamında sözlü sorular, yazılı sorular, dış işleri bakanının kürsü konuşmaları, meclis araştırmaları ve genel görüşmeler.

1. XIII. Yasama Dönemi

Dönemde, 1961 Anayasası'nın getirdiği çift kanatlı meclis yapısı yürürlükte. Bu yapıda yasama organının alt kanadını Millet Meclisi (MM), üst kanadını ise Cumhuriyet Senatosu (CS) oluşturur. MM'nin 450 sandalyesi, CS'nin ise "tabii üyeler" hariç olmak üzere 165 sandalyesi vardır. 1965 Genel Seçimleri milli bakiye sistemine göre yapılmıştır.³

² FIOTT, D. (2011). "On the Value of Parliamentary Diplomacy" Madariaga Paper – Cilt 4, Sayı 7, Nisan 2011, Madariaga College of Europe Foundation, s. 1.

³ Ergun ÖZBUDUN (1995). "Seçim Sistemleri ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1-4, sayfa 521 - 539

XIII. Yasama Dönemi 22 Ekim 1965'ten 12 Ekim 1969'a kadar devam eden toplam dört yasama yılına karşılık gelmektedir. Bu yasama yılları toplam üç yıl on bir aylık bir süreden ibarettir. Dönemde yasama yetkisine sahip olan MM, 10 Ekim 1965 tarihli genel seçim ile göreve gelmiş ve görevini 12 Ekim 1969 tarihli genel seçime kadar sürdürmüştür. Dönemin MM tutanakları toplam otuz altı, CS tutanakları toplam yirmi üç cilttir.

1. 1. Millet Meclisi sandalyelerinin partilere göre dağılımı⁴

Parti	Oy Oranı	Sandalye
Adalet Partisi	52,87	240
Cumhuriyet Halk Partisi	28,74	134
Millet Partisi	6,26	31
Yeni Türkiye Partisi	3,72	19
Türkiye İşçi Partisi	2,96	14
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	2,24	11
Bağımsız	3,18	1

1965 Genel Seçimleri sonuçlarına göre altı partinin adayları ve bir bağımsız aday MM'de sandalye kazanmıştır. Birinci parti olan Adalet Partisi salt çoğunluk olan 226'nın üzerinde (240) milletvekili çıkartarak tek başına hükümeti kurma fırsatı yakalamıştır.

1. 2. Dış siyasette etkin olan makam ve isimler

Söz konusu yasama döneminde Türkiye'nin dış siyasetinde ve TBMM'nin dış siyasetle ilgili çalışmalarında etkili olan mevkiler cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosu başkanı, Millet Meclisi başkanı, başbakan, dışişleri bakanı ve Dışişleri Komisyonu başkanı olarak sayılabilir. Yasama Dönemi başlangıcında cumhurbaşkanı Cemal GÜRSEL'dir. GÜRSEL'in rahatsızlığı nedeniyle 28 Mart 1966'da TBMM tarafından görevi sona erdirilmiştir ve Cevdet SUNAY

⁴ TÜİK (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. Sayfa 25
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965

cumhurbaşkanı seçilmiştir. Yasama Dönemi başlangıcında CS başkanlığı görevinde bulunan Mehmet Enver AKA yerine 2 Aralık 1965 tarihinde İbrahim Şevki ATASAGUN seçilmiştir. ATASAGUN, GÜRSEL'in rahatsızlığı nedeniyle ve CS Başkanı sıfatıyla 2 Şubat 1966 - 28 Mart 1966 tarihlerinde Cumhurbaşkanlığına vekâlet etmiştir.

XIII. Yasama Dönemi'nin ilk toplantısını en yaşlı üye olan İstanbul Milletvekili Orhan Seyfi ORHON (Adalet Partisi) yönetmiştir. İkinci oturumda yapılan seçimde İstanbul Milletvekili Ferruh BOZBEYLİ başkan seçilmiştir. Yasama Dönemi başlangıcında yeni hükümetin kurulmasına kadar görevde kalan 29. Hükümette başbakan Suat Hayri ÜRGÜPLÜ, dışişleri bakanı Hasan Esat IŞIK'tır. 27 Ekim 1965 tarihli 3'üncü Birleşimde yeni hükümet kurulmuştur. 30. Hükümette (1. Demirel Hükümeti) başbakan Süleyman DEMİREL, dışişleri bakanı İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL'dir. Yasama Dönemi boyunca 30. Hükümet görevde kalmış, başbakan veya dışişleri bakanı değişmemiştir. Dönemde Dışişleri Komisyonu başkanlığı görevini sırasıyla Sivas Milletvekili Seyfi KURTBEK ve Manisa Milletvekili Ertuğrul AKÇA üstlenmiştir.

2. XIII. Yasama Dönemi'nde Uluslararası Ortam

XIII. Yasama Dönemi'nde TBMM'nin dış siyasetle ilişkili çalışmalarına değinmeden önce söz konusu tarihsel dönemdeki uluslararası ortamla ilgili genel bir çerçeve çizilmesi, çalışmanın asıl konusunu oluşturan olguların daha iyi anlamlandırılmasına yardımcı olacaktır. 1960'ların ikinci yarısı, Bağlantısızlar Hareketi'nin uluslararası sahneye çıkmasıyla iki kutuplu görünümde daha çok boyutlu bir yeni düzene geçilmesine ve aynı zamanda Soğuk Savaş ortamında yumuşama ikliminin başlangıcına tekabül etmektedir⁵. 20. Yüzyıl'da iz bırakmış pek çok gelişmenin de bu dönemde yaşandığı görülmektedir. Tarihsel olarak ortasına isabet ettiği yukarıda ifade edilen Soğuk Savaş'ın seyri dışında Kıbrıs konusu da Dönemde Türkiye ve bölge için önem arz etmektedir. Dönemdeki Türkiye gündemini etkileyen, küresel nitelikte olan, Türkiye'nin içinde yer aldığı veya Türkiye'yi ilgilendiren önemli gelişmeler tarih sırasına göre aşağıda verilmiştir.

---

⁵ Yusuf SARINAY (2000). "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 48, Kasım 2000, Ankara, sayfa 1-16.

2. 1. Dönemde Dünyada gerçekleşen önemli uluslararası olaylar

Bu başlık altında, sonraki bölümlerde sunulacak bilgilerin konumlandırılabilceği bir genel çerçeve çizilecektir. Bu amaçla yalnızca siyasi, yalnızca iktisadi gibi dar bir sınırlamaya tâbi tutulmaksızın genel bir intiba oluşturmakta yararlı olacak tüm olaylara yer verilmesi öngörülmüştür.

10 Ekim 1965'te genel seçimler yapılmıştır. Seçimlerin ardından gerçekleşen diğer önemli gelişmeler ise şöyle sıralanabilir; 24 Ekim'de genel nüfus sayımı yapılmıştır. Türkiye'nin nüfusu 31.391.421 olarak tespit edilmiştir. 15 Aralık'ta; Karayip Serbest Ticaret Birliği (CARIFTA) kurulmuştur⁶. 22 Kasım'da; BM Kalkınma Programı, BM'nin özel bir şubesi olarak kurulmuştur⁷. 28 Kasım; ABD Başkanı Lindon B. JOHNSON'un çağrısı üzerine Filipin Devlet Başkanı Ferdinand MARCOS Güney Vietnam'a asker göndereceğini ilan etmiştir⁸. 18 Aralık; Türkiye, *Birleşmiş Milletlerin (BM) Kıbrıs'a müdahalede bulunulmayacağı kararını* kabul etmediğini ve Londra ve Zürih antlaşmalarının uygulanacağını kesin olarak ilan etmiştir⁹. 20 Aralık; Dünya Gıda Programı BM'nin daimi bir şubesi yapılmıştır¹⁰. BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Nobel Barış ödülü almıştır¹¹. İngiliz Milletler Topluluğu Sekreteryası kurulmuştur¹².

1966 yılı Türk siyasi tarihinde önemli iz bırakacak bir olayla başlamıştır. 13 Ocak 1966'da ABD Başkanı JOHNSON'un 1964'te Başbakan İsmet İNÖNÜ'ye hitaben yazdığı ünlü mektubun tam metni basında yer almıştır¹³. Bu yıl gerçekleşen diğer önemli gelişmelere bakılacak olursa; Mayıs ayında Türkiye

⁵ Yusuf SARINAY (2000). “Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 48, Kasım 2000, Ankara, sayfa 1-16

⁶ <http://www.caricom.org/jsp/community/carifta.jsp?menu=community> (erişim: 15 Temmuz 2013)

⁷ http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/about_us.html (erişim: 15 Temmuz 2013)

⁸ Stanley Robert LARSEN (1985). “Chapter III: The Philippines” *Allied Participation in Vietnam*. U.S. Department of the Army <http://www.history.army.mil/books/Vietnam/allied/ch03.htm> (erişim: 15 Temmuz 2013)

⁹ <http://www.mfa.gov.tr/kibris.tr.mfa> (Erişim: 15.7.2013); Hürriyet (1965) “Kıbrıs'ı Kaybettik” 18.12.1965

¹⁰ <http://www.wfp.org/about> (erişim: 15 Temmuz 2013)

¹¹ http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1965/ (erişim: 15 Temmuz 2013)

¹² <http://secretariat.thecommonwealth.org/Internal/180412/> (erişim: 15 Temmuz 2013)

¹³ Hürriyet (1966) “Johnson'un Mektubu” 13.01.1966

ve Yunanistan Kıbrıs'taki durumla ilgili görüşmelere başlamıştır¹⁴. Haziran; Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne (Mısır) ait iki savaş gemisi bildirimde bulunmadan Çanakkale Boğazı'ndan girmiş ve Türk Deniz Kuvvetleri tarafından durdurulmuştur. 30 Haziran; Fransa resmi olarak NATO'dan ayrılmıştır¹⁵. 11 Temmuz; FIFA Dünya Kupası İngiltere'de başlamıştır¹⁶. 26 Ekim; NATO kararğâhı Paris'ten Brüksel'e taşınmıştır. 17 Kasım; BM Genel Kurulu, BM Endüstriyel Gelişme Örgütü'nün kurulmasına karar vermiştir¹⁷. 19 Aralık; Asya Kalkınma Bankası faaliyete geçmiştir¹⁸.

1967 yılı içinde Türk ve Dünya tarihi için önemli pek çok gelişme yaşanmıştır. 27 Ocak 1967'de ABD, SSCB ve İngiltere Dış Uzay Anlaşması'nı (Outer Space Treaty) imzalamıştır¹⁹. 1967'deki diğer önemli gelişmeler ise şöyle sıralanabilir; 21 Nisan'da Yunanistan'da George PAPADOPOULOS önderliğindeki bir askerî cunta yönetime gelmiştir²⁰. 30 Mayıs; Fransa, Kıbrıs'ta iki topluluğun varlığını kabul etmiştir²¹. 26 Haziran; Kıbrıs'ta Rum Temsilciler Meclisi "ENOSİS" kararı almaya kalkışmıştır²². 5 Temmuz; İsrail ile Mısır, Ürdün ve Suriye arasında 6 Gün Savaşı başlamıştır²³. 25 Temmuz; Papa 6. Paul İstanbul'a gelmiştir²⁴. 7 Ekim; İstanbul'da ABD'nin 6. Filo'sunu protesto olaylarında eylemciler 6. Filo denizcilerini denize atmıştır²⁵. 8 Ekim; Che GUEVERA ve adamları Bolivya'da yakalanmış ve 9 Ekim'de idam edilmiştir²⁶. 15 Kasım; Kıbrıs'taki Rum-Yunan kuvvetleri Boğaziçi ve Geçitkale köylerine saldırmış, buna karşılık olarak 17 Kasım'da Kıbrıs'ta durumun gerginleşmesi üzerine, TBMM'de on sekiz saat süren gizli görüşme sonunda Hükümete, Silahlı Kuvvetleri kullanma yetkisi verilmiştir²⁷. 22 Kasım BM Güvenlik Kon-

¹⁴ Milliyet (1966) "Türk-Yunan Görüşmesi Başlıyor" 15.05.1966

¹⁵ <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/history.html> (erişim: 16 Temmuz 2013)

¹⁶ <http://www.fifa.com/worldcup/archive/index.html> (erişim: 16 Temmuz 2013)

¹⁷ <http://www.unido.org/who-we-are/history.html> (erişim: 16 Temmuz 2013)

¹⁸ <http://www.adb.org/about/history> (erişim: 16 Temmuz 2013)

¹⁹ http://disarmament.un.org/treaties/t/outer_space (erişim: 16 Temmuz 2013)

²⁰ <http://www.ahistoryofgreece.com/junta.htm> (erişim: 16 Temmuz 2013)

²¹ <http://almanakturkiye.wordpress.com/1967-2/> (erişim: 16 Temmuz 2013)

²² http://zafersen.com/kibris_meselesi22.htm (erişim: 16 Temmuz 2013)

²³ Sydney BAILEY (1990). *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process*. The MacMillan Press. London.

²⁴ Hürriyet (1967) "Papa İstanbul'a Geldi" 26.07.1967

²⁵ Alpay KABACALI (1992). *Türkiye'de Gençlik Hareketleri* (Cilt 7). Altın Kitaplar Yayınevi

²⁶ Jon Lee ANDERSON (1997). *Che Guevara: A Revolutionary Life*. New York. Grove Press.

²⁷ http://zafersen.com/kibris_meselesi22.htm (erişim: 16 Temmuz 2013)

seyi Araplarla İsrail arasında barış görüşmelerinin ilkelerini belirleyen 242 sayılı kararı kabul etmiştir²⁸. 2 Aralık; “Yunan Dışişleri Bakanı PİPİNELLİS (...) yaptığı açıklamada Yunanistan’ın anlaşmaların dışında Kıbrıs’a gönderdiği bütün kuvvetleri geri çekeceğini, buna karşılık Türkiye’nin de savaş hazırlıklarını durduracağını bildirmiştir.”²³.

1968’in Türkiye açısından önceki yıllara göre özellikle Kıbrıs bakımından daha sakin bir yıl olduğu görülmektedir. 16 Ocak 1968’de Yunanistan askerlerinin Kıbrıs’tan geri çekilmesi tamamlanmıştır²². Diğer gelişmelere bakılacak olursa; 6 Şubat’ta Kış Olimpiyatları Fransa’da başlamıştır²⁹. 1 Temmuz; Nükleer Silahların Yayılması Önleme Anlaşması imzaya açılmıştır³⁰. 17 Temmuz; 6. Filo karşıtı gösteriler, kanlı olaylara dönüşmüştür²¹. 20-21 Ağustos; Varşova Paketi güçleri Çekoslovakya’yı işgal etmiştir³¹. 12 Ekim; 19. Olimpiyat Oyunları Meksika’da başlamıştır³².

6 Ocak 1969’da ABD Büyükelçisi Robert W. KOMER’in arabası OD-TÜ’de yakılmıştır³³. Aynı yıl diğer gelişmeler ise şöyle sıralanabilir; 26 Mart’ta Romanya Devlet Başkanı Nicolae ÇAVUŞESKU, Türkiye’ye resmî bir ziyarette bulunmuştur³⁴. 13 Haziran; Irak Hava Kuvvetlerine ait iki jet uçağı yanlışlıkla Hakkari’yi bombalamıştır³⁰. 8 Temmuz; ABD askerleri Vietnam’dan çekilmeye başlamıştır³⁵. 16 Temmuz; Apollo 11 uzay aracı ile insanoğlu ilk kez Ay’a ayak basmıştır³⁶. 17 Kasım; ABD ve SSCB arasında Stratejik Silahların Sınırlanması Antlaşması (SALT I) için görüşmeler başlamıştır³⁷.

---

²⁸ http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/242%281967%29 (erişim: 17 Temmuz 2013)

²⁹ <http://www.olympic.org/grenoble-1968-winter-olympics> (erişim: 17 Temmuz 2013)

³⁰ <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml> (erişim: 17 Temmuz 2013)

³¹ <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/czechoslovakia2.htm> (erişim: 17 Temmuz 2013)

³² <http://www.olympic.org/mexico-1968-summer-olympics> (erişim: 17 Temmuz 2013)

³³ <http://www.metu.edu.tr/50yil/1969.php> (erişim: 17 Temmuz 2013)

³⁴ <http://almanakturkiye.wordpress.com/1969-2/> (erişim: 16 Temmuz 2013)

³⁵ <http://www.historycentral.com/Vietnam/Troop.html> (erişim: 17 Temmuz 2013)

³⁶ <http://airandspace.si.edu/explore-and-learn/topics/apollo/as11/a11sum.htm> (erişim: 17 Temmuz 2013)

³⁷ Erin R. MAHAN (ed.) (2010) *SALT I: 1969–1972, Foreign Relations Of The United States, 1969–1976, Volume XXXII* Department of State, United States Government Printing Office, Washington

3. Türkiye'nin Dış Siyaseti ve Sorunlar

1965-1969 döneminde Türkiye'nin karşılaştığı en önemli sorun Kıbrıs'tır. 1966'da, daha önce ABD Başkanı JOHNSON tarafından Başbakan İNÖNÜ'ye hitaben yazılmış olan ve Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahale etmemesi, ederse SSCB'nin olası saldırılarına karşı Türkiye'ye yardım edilmeyeceği yönünde tehdit eder mahiyetteki ünlü mektubunun metni basına yansımıştır. İçeriği itibarıyla mektup kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve tartışmalar meclis tutanaklarına da yansımıştır³⁸. Türkiye için özel bir öneme ve uzun bir sürece sahip Ermeni meselesi ile Kıbrıs meselesi ve yine uzun bir dönem için ülke siyasetinde hassas bir yer tutan Avrupa Birliği'nin öncülü olan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Soğuk Savaş gelişmelerine aşağıda ayrı alt başlıklar halinde yer verilmiştir.

3. 1. Ermeni meselesi

Bu noktada Ermeni meselesine yer verilmesinin nedeni bu konuyla ilgili çok sayıda gelişme yaşanması değil, ancak Ermenistan'da günümüze kadar önemini koruyacak olan bir anıtın inşa edilmesidir. Dönemde Ermeni meselesiyle ilgili olarak çok fazla dikkat çekici gelişme olmamakla birlikte, 1967-1968 yıllarında Ermenistan'da inşa edilen büyük anıt önem arz etmektedir. "Tsisernakaberd" anıtı olarak da bilinen "sözde soykırım" anıtı, 1915 olaylarıyla ilgili dünyadaki en büyük anıt olma niteliği taşımaktadır. SSCB iktidarı tarafından uygun bulunan ve inşa edilen bu "milli" anıt geçen zamanda Ermenistan'da çok önemli bir ziyaret noktası haline gelmiş olup, daha sonraki yıllarda yanına inşa edilen müze ve enstitü ile daha büyük bir tesis haline almıştır³⁹. Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili bilgi notlarından anlaşıldığı üzere bugün dahi yurt dışından resmi ziyaret için gelen heyetlere "sözde soykırım kültür programı" kapsamında ziyaretler düzenlenmektedir.

Söz konusu anıtlarla ilgili temel kaynak (<http://www.genocide-museum.am/>) adresinde yer alan internet sitesidir. Dönemde Ermeni iddialarının uluslararası tanınırlığına dair dikkat çekici gelişmeler olmamakla birlikte, günümüzde de Ermenistan'ın resmi bir anıtı olma niteliği de taşıyan bu anıta yer verilmesinin konuya dair kayda değer bir gelişme olduğu kabul edilebilir. Anıtın inşasından önceki hazırlık süreci için Ermenice dışında kapsamlı bir kaynağa rastlanılma-

³⁸ D. 13, 1.YY, Cilt No: 2, B.35, 14.1.1966, s. 383 ve devamı

³⁹ http://www.genocide-museum.am/eng/Description_and_history.php (erişim: 15 Temmuz 2013)

mış olmakla birlikte, akademik nitelik taşımayan internet kaynaklarında İngilizce olarak yapılan taramalar neticesinde şu husus tespit edilmiştir; kuruluş aşamasında anıtın genel olarak Birinci Dünya Savaşı'nda ölen Ermenilere mi, yoksa doğrudan doğruya soykırım iddialarına mı ithaf edildiğiyle ilgili bir belirsizlik vardır. Bir başka deyişle proje hazırlığı ve inşa aşamasında anıtla ilgili resmi SSCB belgelerinde “soykırım” kavramının gündeme gelip gelmediği araştırılmaya değerdir. Günümüzde konuyla ilgili en büyük anıt ve tesis olma niteliği taşımakta olan bu yapının da özel bir çalışma ile incelenmeye değer olduğu anlaşılmaktadır.

3. 2. Kıbrıs meselesi

Johnson Mektubu'nun basına yansımından bir sonraki yıl, 21 Nisan 1967'de Yunanistan'da George PAPADOPOULOS önderliğindeki bir askerî cunta yönetime gelmiştir. Cunta'nın yönetime gelmesinden iki ay kadar sonra Kıbrıs'ta Rum Temsilciler Meclisi “ENOSİS” kararı almaya kalkışmıştır. Bu gelişmeler Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasındaki gündemin son derece ısınmasına neden olmuştur.⁴⁰

Türkiye'nin kuvvet kullanma kararından sonra Yunanistan geri adım atmış, Kıbrıs'ta uluslararası anlaşmalar çerçevesinde meşru olarak bulundurduğu askerler dışında Kıbrıs'a gönderdiği bütün kuvvetleri geri çekeceğini bildirmiştir. Geri çekilmenin ardından Kıbrıs'la ilgili gerilimin kısa bir dönem için de olsa azaldığı görülmektedir.⁴¹

Konunun bir diğer boyutu olarak, Johnson Mektubunun müellifi Lindon B. JOHNSON'un 1963'ten 1969 yılına kadar ABD'de Başkanlık makamında kalması dikkate değerdir. Mektubun içeriğindeki unsurların, mektubun müellifi görevinde kaldığı sürece Türkiye üzerinde konuyla ilgili baskı etkisini devam ettirdiği değerlendirilebilir.

3. 3. Soğuk Savaş

Dönemde Kıbrıs konusu kadar ağırlıklı olmamakla birlikte Soğuk Savaşın etkilerini de görmek mümkündür. Söz konusu tarihsel dilimde Soğuk Savaş

⁴⁰ İçişler Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM) “Kıbrıs Sorununun Tarihsel Süreci” sayfa 14

http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf

⁴¹ Umut ARIK (2011). “Kıbrıs Krizi” *Leşke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2011, sayfa 3-21

kapsamında göze çarpan önemli bir gelişme de 20 Ağustos 1968'de SSCB, Doğu Almanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya silahlı kuvvetlerinden birliklerin oluşturduğu yaklaşık 500 bin kişilik bir Varşova Paktı gücünün yine bir Varşova Paktı üyesi olan Çekoslovakya sınırlarını geçerek ülkeyi işgal etmesidir. Ülkenin başkenti ve önemli merkezleri büyük bir hızla işgal edilmiştir. Çekoslovakya halkı işgalden rahatsızlık duymuş, çeşitli gösteri ve eylemlerle tepkilerini ortaya koymuştur. İşgal kuvvetlerinin önemli bir kısmı kısa sürede ülkeyi terk etse de, işgal gerek Çekoslovakya içinde gerekse dışında izler bırakmıştır.⁴²

Varşova Paktı güçleri tarafından Çekoslovakya'nın işgal edilmesi de meclis tutanaklarına yansımıştır⁴³. Ayrıca, Soğuk Savaş ekseninde Türkiye'deki ABD üsleri ve Türkiye – ABD ve Türkiye – SSCB ilişkileri gibi konuların da ülke gündeminde yer aldığı görülmektedir⁴⁴. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında bozulan Türkiye – SSCB ilişkilerindeki iyileşme de bu dönemde daha iyi bir seyir izlemiştir. Bu çerçevede, SSCB ve Varşova Paktı ülkeleriyle Türkiye arasında ziyaretler yapılmış ve ilişkiler gelişmeye başlamıştır.⁴⁵

1965-1969, bazı kaynaklarda SSCB'nin durgunluk dönemi olarak tanımlanan dönemde yer almaktadır. SSCB'nin iktidarında Leonid BREJNEV, Aleksey KOSİĞİN ve Nikolay PODGORNİ'den oluşan üçlü ortak liderlik bulunmaktadır⁴⁶. ABD'nin iktidarında Demokrat Parti'den Başkan Lindon B. JOHNSON vardır. ÇHC'nin iktidarında ise Mao ZEDUNG bulunmaktadır.

3. 4. Avrupa Ekonomik Topluluğu

1963 yılından itibaren Ankara Anlaşması ile uzun soluklu bir sürece giren Türkiye – Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasındaki ilişkilerin de bu dönemde gelişmeye devam ettiği görülmüştür. Dönemde AET açısından en önemli gelişmeler 1965'teki Brüksel Anlaşması⁴⁷ ve 1966'daki Lüksemburg Mutabakatıdır⁴⁸. 1965 yılında Avrupa ülkeleri arasında imzalanan Brüksel an-

⁴² <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/czechoslovakia2.htm> (erişim: 17 Temmuz 2013)

⁴³ D. 13, 3.YY, Cilt No: 22, B.86, 30.9.1968, s. 626.

⁴⁴ Örnek olarak bakınız: D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:2, B.32, 7.1.1966, s. 246

⁴⁵ SARINAY (2000), a.g.e.

⁴⁶ COCKS, Paul ve diğ. (1976). *The Dynamics of Soviet Politics*. Harvard University Press, Massachusetts.

⁴⁷ http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_en.htm (erişim: 17 Temmuz 2013)

⁴⁸ http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/luxembourg_compromise_en.htm (erişim: 17 Temmuz 2013)

laşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, Avrupa Atom Enerjisi Birliği ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1 Temmuz 1967'den itibaren yürürlüğe girmek üzere birleştirilmesi kararı alınmıştır. Lüksemburg Mutabakatında ise çoğunluk oyu ile alınan kararlarıyla ilgili bir tarafın yüksek önemli menfaatlerinin söz konusu olması halinde tüm tarafların kabul edebileceği bir uzlaşımın sağlanması öngörülmüştür.

3. 5. Diğer konular

Döneme ilişkin Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı toplantılar olarak öne çıkan gelişmeler arasında; Ankara'da yapılan CENTO Dışişleri Bakanları Toplantısı, İstanbul'da yapılan NATO Parlamenterleri Daimi Komisyonu (Yürütme Kurulu) Toplantısı ve 1964'te Türkiye, Pakistan ile Hindistan arasında kurulmuş olan Kalkınma İçin Bölgesel İş Birliği Teşkilatı (RCD; Regional Cooperation for Development) Bakanlar Konseyinin 22 Ocak 1967 tarihinde Ankara'da düzenlenen toplantısı gösterilebilir.

Dönemde, Türkiye'nin Müslüman ülkelerle ilişkilerinin olumlu bir seyir izleyerek geliştiği görülmektedir. Müslüman ülkelerle ilişkiler, 1967'de Arap devletleriyle İsrail savaşında gerçekleşen 6 Gün Savaşı'nda Türkiye'nin Arap dünyasının yanında yer alması ve Arap tezlerine destek vermesi ile olumlu bir yola girmiştir. Aynı şekilde, 1969'da temelleri atılan İslam Konferansı Örgütü'nün kuruluşu takip edilmiştir ve Türkiye bu örgütün çalışmalarına da katılmıştır.⁴⁹

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Dış Politika Gündemi

XIII. Yasama Dönemi'nde gündemi meşgul eden en önemli sorun Kıbrıs'tır. Diğer dış siyaset konuları ile karşılaştırıldığında Kıbrıs konusunun ağırlığı göze çarpmaktadır. Diğer konular Kıbrıs yanında ikinci planda yer almaktadır. Dönemde yine Kıbrıs konusu ile ilgili olarak Hükümete Türk Silahlı Kuvvetleri kullanma ve Kıbrıs'a müdahale yetkisi verilmesi TBMM ve dış siyaset bağlamında büyük önem arz etmektedir. Bunların yanında, hükümet programlarının dış siyasetle ilgili kısmının meclis kürsüsünden okunmasının da mecliste dış siyaset bağlamındaki belki de yasama dönemlerinin ilk konuşması olmasından hareketle hükümet programına da ayrı bir yer verilecektir. Bu nedenle

---

⁴⁹ SARINAY (2000), a.g.e.

bu başlık, Kıbrıs Meselesi, Türk Silahlı Kuvvetlerini Kullanma Tezkeresi, Hükümet Programında Dış Siyaset ve Diğer Konular olmak üzere üç alt başlıkta ele alınacaktır.

4. 1. Kıbrıs meselesi

Bir önceki başlıkta da ifade edildiği üzere, JOHNSON mektubunun metninin basına yansması ile büyük tepkiler ortaya çıkmıştır ve bu durum TBMM gündemine de yansmıştır. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL Genel Kurul'daki konuşmasında ABD Başkanı JOHNSON'un mektubunun bir gazetede yayınlanması üzerine durumun soruşturulduğuna, yayınlanan mektubun aslından farklı olduğuna, bu emrivaki karşısında bu mektubun ve buna verilen yanıtın yayınlanmasının Hükümetçe gerekli görüldüğüne değinmiştir ve bu demecin ardından görüşmeler sürmüştür.⁵⁰

Yunanistan'da George PAPADOPOULOS önderliğinde bir askerî cuntanın yönetime gelmesiyle ve Kıbrıs'ta Rum Temsilciler Meclisinin "ENOSİS" kararı almaya kalkışmasıyla Kıbrıs konusunda süreç Meclis gündemine de yansıyacak şekilde daha hassas bir görünüm arz etmeye başlamıştır. 1965 sonunda Kıbrıs'taki Rum-Yunan kuvvetlerinin Türklerin yaşadığı Boğaziçi ve Geçitkale köylerine saldırmasıyla Kıbrıs'ta durumun gerginleşmesi üzerine, 16 Kasım'ı 17 Kasım'a bağlayan gece, TBMM tarafından Anayasa'nın 66'ncı maddesine dayanarak Hükümete Kıbrıs'a müdahale yetkisi verilmiştir. Aşağıda, bu konuya daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir.⁵¹

Türkiye'nin kuvvet kullanma kararından sonra Kıbrıs'la ilgili gerilim bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere bir süre için daha düşük seviyeli olarak seyretmiştir.

4. 2. Türk Silahlı Kuvvetlerini kullanma tezkeresi

Dönemde, TBMM'nin dış siyasete dair en önemli faaliyetlerinden biri de; 1967'de Kıbrıs'taki gerilimin doruk noktasına ulaşması sebebiyle Anayasa'nın 66'ncı maddesine dayanarak Hükümete Türk Silahlı Kuvvetleri kullanma ve Kıbrıs'a müdahale yetkisi veren 17 Kasım 1967 tarihli tezkerenin kabul edilmiş olmasıdır.

⁵⁰ D. 13, 1.YY, Cilt No: 2, B.35, 14.1.1966, s. 383 ve devamı

⁵¹ İçişler Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM) "Kıbrıs Sorununun Tarihsel Süreci" sayfa 14
http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf

Kıbrıs meselesi hakkında Hükümetçe yapılacak açıklamanın ve konu üzerinde görüşmelerin gizli oturumda cereyan etmesine dair Başbakanlık tezkeresinin okunmasından sonra gizli oturuma geçilmiştir. 16 Kasım'ı 17 Kasım'a bağlayan gece, TBMM'de gizli oturumla gerçekleştirilen ve on sekiz saat süren Birleşik Toplantıdaki görüşmelerin ardından, gizli olmayan bir sonraki oturumda; TBMM'deki 435 üyenin 432'sinin oyu ile Hükümete silahlı kuvvetleri kullanma yetkisi verildiği görülmektedir (Ek 4: Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesine dair Başbakanlık tezkeresi). Ancak bu gizli oturumun tutanakları henüz açıklanmadığından söz konusu tezkere bu çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.⁵²

4. 3. Hükümet programında dış siyaset

Hükümetin güvenoyu almadan önce meclise sunduğu programın hükümet çalışmalarına dair bir ön izleme sağlayacağından ve aynı zamanda bir anlamıyla meclise karşı da vaat olma niteliği taşıdığından hareketle hükümet programının da incelenmesine gereksinim duyulmuştur. Dönem başında güvenoyu alan 30. Hükümet (1. Demirel Hükümeti) dönem sonuna kadar görevde kalmıştır. Böylece yasama dönemi boyunca kürsüden tek bir defa hükümet programı okunmuştur.

Hükümet programında sayılan başlıca dış siyaset hedefleri şunlardır; ülke güvenliği, barış koruma ve iş birliği faaliyetlerine katılım, saygınlığı arttırmak, iktisadi kalkınma için dış siyasetten yararlanmak ve Kıbrıs sorununda adil bir çözüme ulaşmaktır. Kaydedilen diğer hususlar arasında; ATATÜRK'ün dış siyaset alanındaki uygulamalarından ilham alınacağı, uluslararası barışa hassasiyet gösterileceği, silahsızlanmaya verilecek destek, Birleşmiş Milletlere verilen önem, uluslararası savunma ittifakları, bölgesel anlaşmalar, Dışişleri Bakanlığının güçlendirilmesi, SSCB ile iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi, Arap ülkeleriyle ilişkilerin gelişmesi ve olumlu seyri, Latin Amerika ve Japonya gibi diğer coğrafyalarla ilişkilerin geliştirilmesi, Asya ve Afrika ülkelerinin (eski sömürgelerin) bağımsızlığına verilen destek ve bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi gibi hususlar yer almaktadır.⁵³

Hükümet programında yer alan bu sayılan konular; Soğuk Savaşı, bağım-

---

⁵² İçişler Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM) "Kıbrıs Sorununun Tarihsel Süreci" sayfa 14
http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf

⁵³ D. 13, 1.YY, Cilt No: 1, B.5, 14.1.1966, s. 92 ve devamı

sızlığını kazanan eski sömürge coğrafyalarıyla ilişki kurulması sürecini, ayrıca yine ABD ve SSCB eksenleri dışındaki diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi arayışını ve bunların yanında Türkiye'nin bizzat kendi şartlarından doğan diğer ihtiyaçlarını yansıtmaktadır.

4. 4. Diğer

Dönemin uluslararası ortamında Kıbrıs konusu ile birlikte önde gelen diğer bir konu da Soğuk Savaş olduğundan, örneğin, Varşova Paktı güçleri tarafından Çekoslovakya'nın işgal edilmesi de TBMM gündemine yansımıştır⁵⁴. TBMM gündeminde yer alan diğer Soğuk Savaş başlıkları olarak, Türkiye'deki ABD üsleri, Türkiye – ABD ve Türkiye – SSCB ilişkileri gibi konular gösterilebilir⁵⁵. Ayrıca yine ABD ile ilişkiler bağlamında Türkiye'deki Barış Gönüllüleri, hatta ABD'de Martin Luther KING'in öldürülmesi dahi meclis gündemine yansımıştır⁵⁶.

Türkiye – Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasındaki ilişkilerin XIII. Yasama Dönemi'ndeki bir yansıması olarak, XII. Yasama Dönemi'nin sonunda kurulmasına karar verilen Türkiye – AET Karma Parlamento Komisyonu (KPK) da Dönemde üyelerinin seçilmesiyle faaliyetlerine devam etmiştir. Bugün Türkiye'nin üyesi olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bir ön adımı olarak İslam Konferansı Örgütü'nün kuruluş sürecini Türkiye yakından takip etmiştir.⁵⁷

5. Dış Politikanın Parlamenter Denetimi

Parlamenter denetimin başlıca unsurlarını oluşturan meclis araştırması, meclis soruşturması, soru, genel görüşme başlıkları bu bölümde incelenecektir. Ayrıca yine bu kapsamda değerlendirilebilecek XIII. Yasama Dönemi'nde dış siyaset ile ilgili kabul edilen veya TBMM Birleşik Toplantı gündemine giren bir Meclis araştırması veya soruşturması önergesi bulunmamaktadır. Dışişleri Bakanının yanıtladığı yirmi üçü sözlü ve yirmi beşi yazılı olmak üzere toplam kırk sekiz soru önergesi bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak incelenen sorular Dışişleri Bakanını yönelik olan veya ona yönelik sorulmadığı hâlde onun tarafından yanıtlanan dışişlerine ilişkin sorulardır. Bu nedenle, kar-

⁵⁴ D. 13, 3.YY, Cilt No: 22, B.86, 30.9.1968, s. 626

⁵⁵ Örnek olarak bakınız: D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:2, B.32, 7.1.1966, s. 246

⁵⁶ D. 13, 3.YY, Cilt No: 27, B. 70, 8.4.1968, s. 580

⁵⁷ SARINAY (2000), a.g.e.

şılaştırma amacıyla tüm bakanlara sorulmuş toplam sözlü ve toplam yazılı sorulara ilişkin sayıların temin edilmesi için üç ayrı kaynaktan istifade edilmiştir. Söz konusu veriler; Tutanak Dergisi ciltleri yanında, tutanak sisteminden⁵⁸ ve Yasama Uzmanı Mahmut BÜLBÜL'ün 2007 tarihli ve "Parlamentar Denetim Yolu Olarak Soru" başlıklı uzmanlık tezinden⁵⁹ alınmış olup, tutanak sisteminden alınmış kayıtlar her ne kadar gözden geçirilmiş olsa da mükerrer kayıt içerebilir ve mutlak bir kesinlik arz etmez.

Dönemde ayrıca, MM Başkanlığına hitaben sorulmuş olup dış ilişkiler alanına dâhil olan iki soru bulunmaktadır. Bunlar; Aydın Milletvekili Reşat ÖZARDA⁶⁰ ve Tokat Milletvekili İrfan SOLMAZER'in⁶¹ sorularındır.

5. 1. Sözlü soru önermeleri

Dış siyasetle ilgili sözlü soru önermelerinin genel bir çerçeve içinde konumlandırılması için öncelikle tüm soru önermelerinin genel görünümüne bakmak yararlı olacaktır. XIII. Yasama Dönemi'nde verilmiş tüm sözlü soru önermeleri 827 adet olup 197'si yanıtlanmıştır ve yanıtlanma oranı yüzde 23,8'dir⁶². 827 sözlü soru önermesinden yirmi dördü Dışişleri Bakanının yanıtlanması için verilmiştir ve bu sayılar yaklaşık yüzde üçlük bir orana karşılık gelmektedir. Bu yirmi dört soruya Başbakanın yanıtlanması için verilmiş olup konu itibarıyla Başbakan adına Dışişleri Bakanınca yanıtlanmış sorular dâhil değildir. Dönemde Başbakan dâhil toplam yirmi üç bakanlı Bakanlar Kurulu olduğu göz önünde bulundurulursa, dış politikaya ilişkin sözlü soruların aritmetik ortalamının altında olduğu dikkati çekmektedir.

Dışişleri Bakanınca yanıtlanan sözlü sorulardan altısı birden çok bakana hitaben sorulmuştur. Bir soru ise Başbakanın yanıtlanması için verilmiş olup konu itibarıyla Başbakan adına Dışişleri Bakanınca yanıtlanmıştır. (Burdur Milletvekili Fethi ÇELİKBAŞ'ın sorusu)⁶³

Verilen 24 sözlü soru önermesinden biri önerge sahibi tarafından geri alınmıştır.⁶⁴ (Manisa Milletvekili Sami BİNİCİOĞLU). Böylece yanıtlanmak üzere işlemde kalan sözlü soru önergesi sayısı 23'e inmiştir.

Sözlü soruların şu konularla ilgili olduğu görülmektedir; Kıbrıs, komşu ül-

⁵⁸ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani

⁵⁹ Mahmut BÜLBÜL (2007) "Parlamentar Denetim Yolu Olarak Soru" Uzmanlık tezi, TBMM. Ankara.

⁶⁰ D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:20, B. 132, 3.7.1967, s. 371)

⁶¹ D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:26, B. 55, 29.2.1968, s. 742

⁶² BÜLBÜL (2007), a.g.e. sayfa 117

⁶³ D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:2, B. 36, 17.1.1966, s. 438

kelerle ilişkiler, Türk vatandaşlarının eski Osmanlı coğrafyasındaki mülkleri, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler, NATO ve CENTO, Barış Gönüllüleri, Ortadoğu (Yakın Doğu) ülkeleriyle ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış temsilcilikleri, dış temaslar, ABD ile ilişkiler.

5. 2. Yazılı soru önermeleri

Tüm yazılı soru önermeleri içinde dış siyasetle ilgili olanların konumunu görmek için öncelikle genel görünüme bakmak yararlı olacaktır. XIII. Yasama Dönemi'nde verilmiş tüm yazılı soru önermeleri 1232 adet olup 1031'i yanıtlanmıştır ve yanıtlanma oranı yüzde 83,6'dır.⁶⁵ Bunlar arasında Dışişleri Bakanının yanıtlanması için verilmiş ve yanıtlanmış veya Başbakanın yanıtlanması için verilmiş olup konu itibarıyla Başbakan adına Dışişleri Bakanınca yanıtlanmış yirmi beş yazılı soru önermesi olduğu görülmektedir.

Dışişleri Bakanınca yanıtlanmış olanlar, toplam yazılı soru önermelerinin yüzde 2,5'ine karşılık geldiğinden, bu oranın; yanıtlanmış soruların bakan başına düşen aritmetik ortalamasından düşük olduğu görülmektedir. Başka bir açıdan bakılırsa, Dışişleri Bakanlığının yanıtlanmış sorularının sayısı, aritmetik olarak Bakan başına yaklaşık kırk beş yanıtlanmış soru olarak ifade edilebilecek Hükümet ortalamasının altındadır.

Dönemde, Başbakanın yanıtlanması için verilmiş bir yazılı soru da konu itibarıyla Başbakan adına Dışişleri Bakanınca yanıtlanmıştır (Gaziantep Milletvekili Ali İhsan GÖĞÜŞ'ün "Türkiye ve Suriye Hükümetlerince karşılıklı olarak el konulan arazilere dair sorusu⁶⁶). Ayrıca Aydın Milletvekili Mustafa Şükür BÜYÜKKOÇ'un Başbakan Süleyman DEMİREL'e hitaben sorduğu ve dışişleri alanını ilgilendiren bir sorusu bulunmaktadır. "Yurdumuzu resmen ziyaret etmiş bulunan Suudi Arabistan Emiri Faysal'ın, Ankara'da kaldığı süre, Anıtkabir'i ziyaret etmek üzere, programa bir madde ilâve edilmemesi sebebine dair" Başbakanın yazılı sorusuna Süleyman DEMİREL tarafından yanıt verilmiştir.⁶⁷

5. 3. Meclis araştırması

XIII. Yasama Dönemi'nde kurulmuş beş Meclis araştırma komisyonu bulunmaktadır, ancak bunlardan hiçbirisi dışişleri alanıyla ilgili değildir. Bununla birlikte, Dönemde verilen elli üç önerge arasında dışişleri alanıyla ilgili

⁶⁴ D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:2, B. 32, 7.1.1966, s. 274

⁶⁵ BÜLBÜL (2007), a.g.e. sayfa 128

⁶⁶ D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:22, B. 5, 17.11.1967, s. 108)

⁶⁷ (D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:10, B. 23, 23.12.1966, s. 104-105).

olanlar da bulunmaktadır. ABD Başkanı JOHNSON'un mektubunun basına intikali, Kıbrıs ve ABD ile ilişkiler konularında toplam beş adet Meclis araştırma komisyonu kurulması önergesi verilmiştir ancak hiçbiri kabul edilmemiştir⁶⁸. Meclis araştırması önermeleri içinde dışişleri alanıyla ilgili olanlar yüzde dokuzluk bir orana karşılık gelmektedir.

5. 4. Genel görüşme

Dönem boyunca verilen otuz üç genel görüşme önergesi arasında dışişleri alanıyla ilgili altı önerge bulunmaktadır. Bu önergelere bakıldığında Kıbrıs konusunun mutlak bir ağırlığı olduğu görülmektedir. Verilen önergelerden biri Çekoslovakya, biri "12 Adalar, Batı Trakya ve Kıbrıs", kalan dördü de doğrudan Kıbrıs konusu ile ilgilidir. Böylece altı sorudan beşinin içeriğinin Kıbrıs ile ilgili olduğu görülmektedir. (Ek 1: Genel görüşme önermeleri)

Dönemin 1. Yasama Yılı'nda verilmiş olan ve Dönemin dış ilişkiler ile ilgili ilk genel görüşme önergesi Kıbrıs konusuyla ilgilidir. Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi tarafından verilmiş olan genel görüşme önermeleri sonucunda bir genel görüşme açılmıştır.⁶⁹ Bu genel görüşme kapsamında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL ve altmıştan fazla milletvekili söz almıştır: (Ek 2: 27 Aralık 1965 tarihli ve Kıbrıs Konulu Genel Görüşme). 27 Aralık 1965 tarihli 28. Birleşimde başlayan genel görüşme aynı birleşimde tamamlanamamış ve müteakip birleşimde tekâmül etmiştir. Söz alan milletvekillerinden yirmi ikisi 28'inci Birleşimde konuşma yapmış, geri kalanlar 29'uncu Birleşimde konuşma yapmıştır. Bu genel görüşmenin; hem hükümetin (Adalet Partisi) hem de ana muhalefet partisinin (CHP) önermelerinin birleştirilmesiyle açılmış olması dikkat çekicidir.

Dönemde, CS'de de dış ilişkiler konusunda verilmiş bir genel görüşme önergesi bulunmaktadır. CS tabii üyesi Kadri KAPLAN ve dört arkadaşı tarafından Kıbrıs konusunda bir genel görüşme açılmasına dair önerge verilmiştir.⁷⁰

5. 5. Dışişleri Bakanının Genel Kurul konuşmaları

Dönemde, gerek dış politikaya dair önemli gelişmeleri, gerekse TBMM gündemine gelen dış politikaya dair konuları özetlemesi bakımından dışişleri

⁶⁸ Salih SAĞLAM (2007) "Parlamento Hukukunda Meclis Araştırması (Türkiye'de ve Genel Olarak Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde)" Uzmanlık tezi, TBMM. Ankara. Sayfa 210, 213

⁶⁹ D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:2, B. 28, 27.12.1965, s. 11 ve devamı).

⁷⁰ C. Senatosu D. 7, Cilt No:44, B.15, 26.12.1967, s. 506

bakanlarının kürsü konuşmaları önem kazanmaktadır. Dışişleri Bakanının Genel Kurul konuşmaları TBMM'yi bilgilendirme ve soru önermeleri dışındaki söylem ve sorulara yanıt verme niteliği taşıdığından parlamenter denetim kapsamında değerlendirilebilir ve bu bakımdan da önem arz etmektedir.

Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL'in MM'de yirmi altı ve CS'de on altı olmak üzere toplam kırk iki konuşması bulunmaktadır. Konuşmalarda ağırlık Kıbrıs olmakla birlikte diğer konular arasında; Soğuk Savaş, komşularla ilişkiler, Orta Doğu'da siyasi durum, AET ile ilişkiler, milletvekilleri ve senatörlerin kürsü konuşmalarına verdiği yanıtlar ve bütçe görüşmelerinde Dışişleri Bakanlığı bütçesi hakkındaki konuşmaları yer almaktadır. (Ek 3: Dışişleri Bakanının kürsü konuşmaları)

6. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış İlişkileri

XIII. Yasama Dönemi boyunca dış ilişkilerin yürütülmesinin yasal dayanağı *16.1.1964 tarihli ve 378 sayılı Yasama Meclisleri Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun* olmuştur. Dönemde, TBMM'nin dış ilişkiler alanında faaliyet gösteren birimi ise Milletlerarası Münasebetler Bürosu'dur. Bu başlık altında sırasıyla, parlamenter asambleler, dönem itibarıyla yeni kurulan Türkiye – AET Karma Parlamento Komisyonu, yurt dışına gönderilen heyetler, Genel Kurulu selamlayan yabancı devlet adamları ile heyetler ve parlamentolar arası dostluk grupları ele alınacaktır. Günümüzde “parlamenter asamble” olarak anılan ve meclis üyelerinden oluşan birliklerden Dönem başında mevcut olanlar tek bir başlık altında ve yeni kurulan Türkiye – AET Karma Parlamento Komisyonu ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

6. 1. Parlamenter asambleler

XIII. Yasama Dönemi başında TBMM bünyesinde üç parlamenter asamble bulunmaktadır. Delegasyon başkanları gerek MM'den gerekse CS'den seçilebilmektedir. Bu parlamenter asambleler ve Türkiye delegasyonu başkanları şunlardır:

1. Parlâmentolar Arası Birlik (PAB) : İ. Hakkı TEKİNEL (İstanbul Milletvekili)
2. NATOPA : Kasım GÜLEK (Adana Milletvekili)
3. Parlâmentolar Arası Turizm Birliği: Fethi TEVETOĞLU (Samsun Senatörü)

2. Yasama Yılı başında, CENTO Parlamenterleri Türkiye Delegasyonu kurulmasına dair senatör ve milletvekillerinin imzasını taşıyan önerge CS ve MM

başkanlık divanları müşterek toplantısının 25 Kasım 1966 tarihli ve 42 sayılı olumlu görüş içeren kararına istinaden Genel Kurul'da 9 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiş olmakla birlikte⁷¹ takip eden yasama yıllarındaki tutanaklarda bu oluşumun faal olduğuna dair bir kayda rastlanılmamıştır.

Dönemde, parlamenter asamblelere dair önemli bir gelişme de, NATOPA Daimi Komisyonu toplantısının 1966'da İstanbul'da yapılmış olmasıdır. Toplantının ardından konuyla ilgili olarak NATOPA Türkiye Delegasyonu Başkanı Adana Milletvekili Kasım GÜLEK'in Genel Kurul'da yaptığı konuşmada şu ifadeler yer almaktadır:

“NATO parlamenterlerinin yıllık genel toplantıları arasında yürütme organı olan Daimi Komisyon her toplantısını bir NATO memleketinde yapar. Bu seferki toplantıda sıra bizde idi. Toplantı, İstanbul'da Şale Köşkü'nde yapıldı. Gelenler son derece memnun kaldılar. Gelenler İzlanda hariç, bütün NATO memleketlerini temsil ediyorlardı. Fransa'nın hususi durumuna rağmen delegesi mevcuttu; Yunan delegesi de vardı. Gelenler arasında önemli şahsiyetler mevcuttu. Avrupa Konseyi Asamblesi Başkanı, Portekiz Parlamentosu Başkanı, Fransız Senatosu İkinci Başkanı bunlar arasında idiler.”⁷²

6. 2. Karma Parlamento Komisyonu (KPK)

1963 tarihli Ankara Antlaşması'nın 27'nci maddesine dayanarak, XII. Yasama Döneminde, 27 Temmuz 1965 tarihli Türkiye – AET Ortaklık Konseyi kararı ile kurulan Türkiye – AET KPK için Dönem başında üyeler seçilmiş ve böylece KPK fiilen kurularak faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Türkiye ile AET arasında bir ortaklık yaratan Ankara Anlaşması uyarınca kurulan ve (o dönemde) on beşi Türkiye'den ve on beşi AET'den olmak üzere otuz üyeli KPK'ya 378 sayılı Kanun hükümlerine uygun olarak siyasi parti gruplarınca gösterilen adaylar Genel Kurulun bilgisine sunularak göreve başlamıştır.⁷³ KPK'nın Türk kanadı, sekizi iktidar partisinden ve yedisi muhalefetten olmak üzere toplam on bir milletvekili ve dört senatörden oluşmuştur.

---

⁷¹ (D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:9, B. 16, 9.12.1966, s. 465),

⁷² Adana Milletvekili Kasım GÜLEK, D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:8, B. 114, 19.7.1966, s. 96)

⁷³ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:2, B.43, 9.2.1966, s. 675)

KPK üyelerinin partilere göre dağılımı

Adalet Partisi Fethi TEVETOĞLU Safa YALÇUK Aydın YALÇIN Mesut Erez Feyyaz KÖKSAL Kemal YILMAZ Şinasi OSMA Cahit KARAKAŞ	Samsun Senatörü Çorum Senatörü İstanbul Milletvekili Kütahya Milletvekili Kayseri Milletvekili Ankara Milletvekili İzmir Milletvekili Zonguldak Milletvekili
CHP Muallâ AKARCA Bülent ECEVİT Salâhattin Kılıç İbrahim Öktem	Muğla Senatörü Zonguldak Milletvekili Samsun Milletvekili Bursa Milletvekili
MP Hilmi İŞGÜZAR	Sinop Milletvekili
YTP Mehmet İZMEN	Giresun Senatörü
TİP Behice BORAN HATKO	Urfa Milletvekili

6. 3. Yurt dışına gönderilen heyetler

Dönemi tutanaklarının incelenmesiyle on iki heyetin yurt dışına gönderildiği tespit edilmiştir. Parlamenter asamblelerin olağan toplantıları düzenli olarak Genel Kurul'un bilgisine veya onayına sunulmadığından bu faaliyetler bu başlık altında incelenmemiştir. Bu sayıya, Bakanlar Kurulu üyelerinin yurt dışı temaslarına iştirak eden TBMM üyeleri de dâhil değildir. Gerek Varşova Paketi üyelerinden gerekse Batı Avrupa ülkelerinden, ayrıca Doğu Avrupa, Orta Doğu, Asya ve hatta Güneydoğu Asya ülkelerinden TBMM heyetleri tarafından resmi olarak ziyaret edilenlerin bulunması, parlamenter diplomasinin çok yönlülüğünü göstermektedir. 1968'de MM Başkanına hitaben sorulmuş

bir soru önergesine verilen yanıt ile 1962 ve 1967 yıllarına ait PAB ve NATO-PA toplantılarına erişilmiş olup ekte sunulmuştur. (Ek 5)

Romanya Meclisi Başkanının vâki daveti üzerine TBMM üyelerinden oluşan heyetin Romanya'yı ziyareti⁷⁴

Berlin Temsilciler Meclisi Başkanının daveti ile ve Almanya'yı iadeten ziyaret amacıyla, TBMM üyelerinden oluşan heyetin ziyareti⁷⁵

Vaki davet üzerine TBMM üyelerinden oluşan heyetin Polonya'yı ziyareti⁷⁶

Vaki davet üzerine TBMM üyelerinden oluşan heyetin Sovyetler Birliği'ni ziyareti⁷⁷

Vaki davet üzerine TBMM üyelerinden oluşan heyetin Bulgaristan'ı ziyareti⁷⁸

İngiltere Lordlar ve Avam kamaraları başkanlarının vaki davet üzerine TBMM üyelerinden oluşan heyetin İngiltere'yi ziyareti⁷⁹

Vaki davet üzerine TBMM oluşan heyetin Yugoslavya'yı ziyareti⁸⁰

Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Halk Meclisi Başkanının vaki daveti üzerine TBMM üyelerinden oluşan heyetin Arnavutluk'u ziyareti⁸¹

Macaristan Halk Cumhuriyeti Millet Meclisi Başkanının vaki daveti üzerine TBMM oluşan heyetin Macaristan'ı ziyareti⁸²

Lübnan Millet Meclisi Başkanının vaki daveti üzerine TBMM üyelerinden oluşan heyetin Lübnan'ı ziyareti⁸³

Pakistan Hükümetinin vâki daveti münasebetiyle TBMM üyelerinden oluşan heyetin Pakistan'ı ziyareti⁸⁴

Kore Meclis Heyetinin ülkemize yapmış olduğu ziyaretin iadesi maksadıyla TBMM üyelerinden oluşan heyetin Kore'yi ziyareti⁸⁵

---

⁷⁴ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:5, B.60, 2.3.1966, s. 24).

⁷⁵ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:5, B.80, 15.4.1966, s. 876).

⁷⁶ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:8, B.112, 15.7.1966, s. 4).

⁷⁷ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:8, B.118, 25.7.1966, s. 544).

⁷⁸ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:8, B.119, 27.7.1966, s. 641).

⁷⁹ D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:12, B.52, 13.2.1967, s. 509).

⁸⁰ (D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:21, B.142, 19.4.1967, s. 236).

⁸¹ (D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:28, B.81, 26.6.1968, s. 374).

⁸² (D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:28, B.81, 26.6.1968, s. 374).

⁸³ (D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:28, B.92, 14.10.1968, s. 924).

⁸⁴ (D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:28, B.92, 14.10.1968, s. 924).

⁸⁵ (D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:36, B.83, 21.4.1969, s. 9).

6. 4. Genel Kurulu selamlayan yabancı devlet adamları ve heyetler

Dönem tutanaklarının incelenmesiyle yedi resmî heyetin Genel Kurul'u selamladıkları tespit edilmiştir. Bu heyetlerden ikisi meclis başkanı, biri başbakan, üçü bakan ve biri de milletvekili düzeyindedir. Genel kurulu selamlayan yabancı devlet adamları ve heyetlerin farklı coğrafyalardan olması, dönemde Türkiye'yi ve TBMM'yi dünyanın her yanından heyetlerin ziyaret ettiğini göstermektedir.

17 Haziran 1966'da ülkemize resmî ziyarette bulunan Hindistan Turizm Bakanı Taleyar HAN'ın Genel Kurulu ziyareti dolayısıyla Başkanlıkça kendisine "Hoş geldiniz." denilmiştir ve hazır bulunan üyeler tarafından Bakan alkışlanmıştır.⁸⁶

12 Temmuz 1966'da ülkemize resmî ziyarette bulunan Batı Almanya Dışişleri Bakanı Gerhart SCHROEDER'in Genel Kurulu ziyareti dolayısıyla Başkanlıkça kendisine "Hoş geldiniz." denilmiş ve hazır bulunan üyeler tarafından Bakan alkışlanmıştır.⁸⁷

14 Temmuz 1966'da NATO Parlamenterleri toplantısından sonra Portekiz Milli Meclisi Başkanı Jose Suarez DA FONSECA başkanlığındaki NATO Heyeti üyelerinin Genel Kurul'u ziyaretleri nedeniyle Heyete Başkanlıkça "Hoş geldiniz." denilmiş ve hazır bulunan üyeler tarafından Heyet alkışlanmıştır.⁸⁸

26 Temmuz 1966'da ülkemize gelen Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Başbakanı İon Gheorgh MEAUER'in Genel Kurulu ziyareti dolayısıyla kendisine Başkanlıkça "Hoş geldiniz." denilmiş ve hazır bulunan üyeler tarafından Başbakan alkışlanmıştır.⁸⁹

23 Ocak 1967'de Kalkınma için Bölgesel İş Birliği (RCD: Regional Cooperation for Development) toplantısı münasebetiyle ülkemize gelen Pakistan ve İran dışişleri bakanlarının Genel Kurulu ziyaretleri vesilesiyle kendilerine Başkanlıkça "Hoş geldiniz." denilmiş ve hazır bulunan üyeler tarafından bakanlar alkışlanmıştır.⁹⁰

21 Nisan 1967'de TBMM'nin davetlisi olarak ülkemize gelen Romanya Meclisi Başkanı Stefan VOİTEC başkanlığındaki heyet üyelerinin Genel Kurul'u ziyaretleri nedeniyle heyete Başkanlıkça "Hoş geldiniz." denilmiş ve hazır bulunan üyeler tarafından heyet alkışlanmıştır.⁹¹

⁸⁶ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:7, B. 98, 17.6.1966, s. 103).

⁸⁷ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:7, B. 109, 12.7.1966, s. 659).

⁸⁸ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:7, B. 111, 14.7.1966, s. 742).

⁸⁹ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:8, B. 119, 12.7.1966, s. 650).

⁹⁰ D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:11, B. 35, 23.1.1967, s. 358).

⁹¹ (D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:16, B. 90, 21.4.1967, s. 343).

24 Mayıs 1967’de TBMM’nin davetlisi ülkemize gelen Prof. Coddaci Pİ-SANELLİ başkanlığındaki dokuz kişilik İtalyan Parlâmento Heyetine Genel Kurulda Başkanlıkça “Hoş geldiniz.” denilmiş ve hazır bulunan üyeler tarafından heyet alkışlanmıştır.⁹²

6. 5. Parlamentolar arası dostluk grupları

378 sayılı Kanun ve Kanun’un uygulanmasına dair yönetmelik hükümleri gereğince parlamentolar arası dostluk grupları 1964 yılından itibaren yeniden kurulmuştur. Parlamentolar arası dostluk gruplarının kurulmasında karşılıklılık ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. 1964’ten 1969’a kadar kurulan parlamentolar arası dostluk grupları sırasıyla aşağıdaki gibidir:

1. Türk-Alman Parlâmento Dostluk Grubu,
2. Türk-İngiliz Parlâmento Dostluk Grubu,
3. Türk-İtalya Parlâmento Dostluk Grubu
4. Türk-Japon Parlâmento Dostluk Grubu,
5. Türk-Hindistan Parlâmento Dostluk Grubu,
6. Türk-Tunus Parlâmento Dostluk Grubu,
7. Türk-Pakistan Parlâmento Dostluk Grubu,
8. Türk-Cezayir Parlâmento Dostluk Grubu,
9. Türk-Birleşik Arap Cumhuriyeti Parlâmento Dostluk Grubu.
10. Türk-Fransız Parlâmento Dostluk Grubu.

Güney Kore, Romanya, Avusturya, Meksika ve ABD ile de dostluk grubu kurulmasına dair girişimler de bulunmakla birlikte bunlar karşılıklılık ilkesi nedeniyle Genel Kurul tarafından kabul edilmemiştir. Parlamentolar arası dostluk gruplarının genel görünümü, Güney Amerika ve Avustralya kıtası hariç tüm kıtalardan ülkelerin var olduğu şeklindedir. Bununla birlikte kurulan üç dostluk grubunun NATO üyesi batı Avrupa ülkeleri olması da dikkat çekicidir. Genel Kurulca reddedilen dostluk grubu kurma girişimleri ise uluslararası ilişkiler bağlamında karşılıklılık ilkesinin gözetildiğine işaret etmektedir.

---

⁹² (D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:17, B. 106, 24.5.1967, s. 338).

7. Uluslararası Anlaşmalar

XIII. Yasama Dönemi boyunca 27 Aralık 1965 tarihinden 7 Haziran 1969 tarihine kadar toplam 482 kanun çıkarılmıştır (704 – 1185 sayılı kanunlar). Bu kanunlardan kırk yedisi uluslararası anlaşmaların onaylanmasını uygun bulma kanunudur. Bu anlaşmaların çok çeşitli konuları kapsadığı görülmektedir. 1. Yasama Yılında on altı, 2. Yasama Yılında on yedi, 3. Yasama Yılında beş ve 4. Yasama Yılında dokuz uluslararası anlaşmanın onaylanması uygun bulunmuştur. (Ek 6: XIII. Yasama Dönemi'nde onaylanması uygun bulunan uluslararası anlaşmalar ve ilgili uygun bulma kanunları)

Dönemde onaylanması uygun bulunan anlaşmalar arasında hem ikili hem de çok taraflı olanlar vardır. Söz konusu anlaşmaların çok çeşitli konuları kapsadığı görülmektedir. Bu konular arasında öne çıkan başlıklar şu şekildedir: uluslararası sözleşmelere katılım, komşularla ilişkiler, ikili kültür anlaşmaları, ulaştırma anlaşmaları ve diğer ikili ilişkiler.

Dönemde kabul edilen 482 kanun içinde kırk yedi uygun bulma kanunu yaklaşık yüzde 9,9'luk bir orana karşılık gelmektedir. Kabaca kabul edilen her on kanundan biri uygun bulma kanunudur. Ancak, genel bütçe kanunları ile özerk kurumların bütçelerine dair kanunlar ve bunlarda değişiklik yapılmasına dair dönemsel kanunlar da toplam sayıdan çıkartılırsa, uluslararası anlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanunların çıkartılmış tüm yasalar içindeki ağırlığı daha da artar. İki durumda da uygun bulma kanunlarının bir ağırlığı olduğu görülmektedir.

Sonuç Yerine

1965-1969 Dönemi, gerek Türk Dış Politikası bakımından gerekse yakın tarih bakımından kendisinden önce ve sonra gören dönemlerle birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılabilir. Aynı durum TBMM'nin dış ilişkileri ve dış siyasetle ilgili çalışmaları için de geçerlidir. XIII. Yasama Dönemi'nden bir önceki dönemde, 1964'te kabul edilen 378 sayılı Yasama Meclisleri Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile TBMM'nin dış ilişkilerine dair yeni bir düzenleme getirildiğinden 1964 yılında başlayan yenileşme süreci takip eden yıllarda da etkisini göstermiştir.

XIII. Yasama Dönemi parlamentolar arası dostluk gruplarının yeniden kurulduğu bir dönemdir. Aynı şekilde, Türkiye – AET KPK da bu dönemde faaliyetlerine başlamıştır. Bu gibi gelişmelerin yanında TBMM'nin dış ilişkilerinin çok boyutlu bir görünüm arz ettiği dikkati çekmektedir. Her ne kadar dö-

nemin en önemli dış politika gündem maddesi Kıbrıs olsa da, TBMM gündemine giren konular bundan ibaret değildir ve zenginlik göstermektedir. Dönemde imzalanan anlaşmaların; uluslararası sözleşmelere katılım, komşularla ilişkiler, ikili kültür anlaşmaları, ulaştırma anlaşmaları ve diğer ikili ilişkiler gibi çok çeşitli konuları kapsaması da yine uluslararası ilişkilerin çok boyutluluğuna delalet eder.

TBMM'nin heyetlerinin gerçekleştirdiği resmî ziyaretlerin yanında olağan parlamenter asamble toplantılarına ve ayrıca hükümetin ziyaretlerine de TBMM üyelerinin görevli olarak iştirak ettiği göz önünde bulundurulursa, dönemdeki temasların yoğunluğu ortaya çıkmaktadır. Yurt dışına görevle gönderilen heyetlerin gerek Varşova Paketi ülkelerine gerekse Batı Avrupa ülkelerine ziyaretlerde bulunması, bu ziyaretlerin coğrafi olarak da ABD'den Güneydoğu Asya ülkelerine kadar zengin bir yelpaze oluşturması, parlamenter diplomasinin çok yönlülüğünü ve uluslararası ilişkilerin çok boyutluluğunu göstermektedir.

Aynı zamanda, genel görüşme ve soru gibi yasama denetimi aygıtlarında da benzeri bir durum söz konusudur. En ağırlıklı konu Kıbrıs olsa da, komşu ülkelerle ilişkiler, Türk vatandaşlarının eski Osmanlı coğrafyasındaki mülkleri, AET ile ilişkiler, NATO ve CENTO, Barış Gönüllüleri, Orta Doğu (Yakın Doğu) ülkeleriyle ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış temsilcilikleri, dış temaslar, ABD ile ilişkiler gibi konular da TBMM gündemine girebilmiştir. Öte yandan, 1968 başından itibaren Yasama Dönemi sonuna kadar Kıbrıs konusunda gerilim düşmüştür. Dönemde dış siyasetle ilgili soruların diğer sorular arasında küçük bir yer tuttuğu yukarıda ifade edilmiştir. Ancak Kıbrıs konusunda iktidar ve muhalefet önergelerinin birleştirilmesiyle açılan genel görüşme, TBMM'nin bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. Bu genel görüşmede altmıştan fazla konuşma yapılması da konunun hususiyetini teyit etmektedir. Kıbrıs konusundaki tutum, iktidar ve muhalefet kanatlarının ortak duyarlılık gösterdiğini göstermektedir ve bu meselenin bir milli mesele olduğunu teyit etmektedir.

Kıbrıs konusu 1965-1969 döneminde gerek yasama gerekse yürütme organları bakımından en büyük dış siyaset meselesi olmuştur. Kıbrıs'taki gerilimin düşmesinin ardından dönem içinde bu büyüklükte ağırlık taşıyan başka bir gelişme meydana gelmemiştir. Hatta Kıbrıs'taki gerilimin düşmesiyle aynı zamanda, genel olarak dış politika alanına dair bir sükûnetin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bunu, TBMM'ye gelen uluslararası anlaşmaların sayısı da takip etmek mümkündür. Yukarıda ifade edildiği gibi 1 ve 2. yasama yıllarında on altı ve on yedi olarak seyreden anlaşma sayısı 3 ve 4. yasama yıllarında hatırı sayılır miktarda azalmıştır.

XIII. Yasama Dönemi'nde Türk dış siyaseti ve TBMM'nin dış siyasetle ilgili faaliyetleri doğal olarak kendisinden sonra ve kendisinden önce gelen dönemleri yansıtmaktadır. Türk siyasal tarihi bakımından da Johnson Mektubu gibi iz bırakmış örnekleri barındırdığından ilginç bir dönemi ifade etmektedir. Bu çalışmada bu dönemdeki dış siyasete dair gündem maddelerinin TBMM gündemine yansımaları ele alınmış, ülke gündemine giren uluslararası gelişmelerin TBMM gündeminde de yer tuttuğu görülmüştür. Bu bakımdan TBMM'nin uluslararası gelişmeler ve dış siyaset konularında toplumun seslerinin yer aldığı bir kürsü olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Elbette TBMM'de ifade edilen bu görüşlerin hükümetçe dikkate alınması ve aynı zamanda dış siyasetle ilgili yasama denetiminin etkin olarak işletilebilmesi ancak güçlü ve yetkili bir yasama organının eliyle mümkündür.

Ülke gündemi ve milli menfaatler arasında kendine özgü bir konumu olan dış siyaset alanında da güçlü ve yetkili bir yasama organı; hem halktan iktidara doğru soru ve görüşleri yansıtip yeri geldiğinde anayasal çerçevesi içinde hesap sorabilir, hem de iktidardan halka doğru gelen bilgilendirme, açıklama ve yanıtların belirli bir disiplin içerisinde sunulmasını temin edebilir. İktidardan halka doğru gelen bu sunumun halkın farklı kesimlerinden gelen ve farklı görüşlerden temsilcilerin huzurunda anayasanın güvencesi altında yapılması hem demokratik rejim hem de çoğulculuk ve hesap verebilirlik bakımından elbette büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

(Soyisimlere göre alfabetik sıralı)

- ANDERSON, Jon Lee (1997). *Che Guevara: A Revolutionary Life*. New York. Grove Press.
- ARIK, Umut (2011). “Kıbrıs Krizi” *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2011, sayfa 3-21
- BAILEY, Sydney (1990). *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process*. The MacMillan Press. London.
- BÜLBÜL, Mahmut (2007) “Parlamentar Denetim Yolu Olarak Soru” Uzmanlık tezi, TBMM. Ankara.
- COCKS, Paul ve diğ. (1976). *The Dynamics of Soviet Politics*. Harvard University Press, Massachusetts.
- FIOTT, D. (2011). “On the Value of Parliamentary Diplomacy” Madariaga Paper – Cilt 4, Sayı 7, Nisan 2011, Madariaga College of Europe Foundation, sf. 1.
- Hürriyet (1965) “Kıbrıs’ı Kaybettik” 18.12.1965
- Hürriyet (1966) “Johnson’un Mektubu” 13.01.1966
- Hürriyet (1967) “Papa İstanbul’a Geldi” 26.07.1967
- İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM) “Kıbrıs Sorununun Tarihsel Süreci” sayfa 14, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Raporlar/degerlendirme/kibris_tarihsel_surec.pdf (erişim: 13 Temmuz 2013)
- KABACALI, Alpay (1992). *Türkiye’de Gençlik Hareketleri* (Cilt 7). Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- LARSEN, Stanley Robert (1985). “Chapter III: The Philippines” *Allied Participation in Vietnam*. U.S. Department of the Army <http://www.history.army.mil/books/Vietnam/allied/ch03.htm> (erişim: 15 Temmuz 2013)
- MAHAN, Erin R. (ed.) (2010) *SALT I: 1969–1972, Foreign Relations Of The United States, 1969–1976, Volume XXXII*. Department of State, United States Government Printing Office, Washington
- Milliyet (1966) “Türk-Yunan Görüşmesi Başlıyor” 15.05.1966
- ÖZBUDUN, Ergun (1995). “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1-4, sayfa 521 - 539
- SAĞLAM, Salih (2007) “Parlamento Hukukunda Meclis Araştırması (Türkiye’de ve Genel Olarak Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde)” Uzmanlık tezi, TBMM. Ankara. Sayfa 210, 213
- SARINAY, Yusuf (2000). “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 48, Kasım 2000, Ankara, sayfa 1-16
- TÜİK (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011*. Türkiye İstatistik Kuru-

mu Matbaası, Ankara, sayfa 25

İnternet Siteleri

- “1965 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları”
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965 (erişim: 20 Temmuz 2013)
- “A World of Development Experience (United Nations Development Programme)”
http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/about_us.html (erişim: 15 Temmuz 2013)
- “Almanak Türkiye, 1967” <http://almanakturkiye.wordpress.com/1967-2/> (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “Almanak Türkiye, 1969” <http://almanakturkiye.wordpress.com/1969-2/> (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “Apollo 11 Mission Summary” <http://airandspace.si.edu/explore-and-learn/topics/apollo/as11/a11sum.htm> (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “Asian Development Bank” <http://www.adb.org/about/history> (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “England 1966” <http://www.fifa.com/worldcup/archive/index.html> (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “EU Treaties” http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_en.htm (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “Grenoble 1968 Winter Olympics” <http://www.olympic.org/grenoble-1968-winter-olympics> (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “Kıbrıs” <http://www.mfa.gov.tr/kibris.tr.mfa> (erişim: 15 Temmuz 2013)
- “Kıbrıs Meselesi” http://zafersen.com/kibris_meselesi22.htm (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “Luxembourg compromise” http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/luxembourg_compromise_en.htm (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “Mexico 1968 Summer Olympics” <http://www.olympic.org/mexico-1968-summer-olympics> (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “Orta Doğu Teknik Üniversitesi” <http://www.metu.edu.tr/50yil/1969.php> (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “Resolutions and Decisions of the Security Council, 1967”
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/242%28-1967%29 (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “Soviet Invasion of Czechoslovakia” <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/czechoslovakia2.htm> (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “The Big Move” <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/history.html> (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “The Caribbean Free Trade Association (CARIFTA)”
<http://www.caricom.org/jsp/community/carifta.jsp?menu=community>

- (erişim: 15 Temmuz 2013)
- “The Commonwealth Secretariat” <http://secretariat.thecommonwealth.org/Internal/180412/> (erişim: 15 Temmuz 2013)
- “The Nobel Peace Prize 1965” http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1965/ (erişim: 15 Temmuz 2013)
- “The Rise of the Junta” <http://www.ahistoryofgreece.com/junta.htm> (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies” http://disarmament.un.org/treaties/t/outer_space (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)” <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml> (erişim: 17 Temmuz 2013)
- “Tsitsernakaberd Memorial Complex” http://www.genocide-museum.am/eng/Description_and_history.php (erişim: 15 Temmuz 2013)
- “Tutanak Dergisi Sorgu Formu” http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- “UN World Food Programme” <http://www.wfp.org/about> (erişim: 15 Temmuz 2013)
- “United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)” <http://www.unido.org/who-we-are/history.html> (erişim: 16 Temmuz 2013)
- “US Troop Strength” <http://www.historycentral.com/Vietnam/Troop.html> (erişim: 17 Temmuz 2013)

EK 1:**GENEL GÖRÜŞME ÖNERGELERİ**

(Tarih sırasına göre)

Millet Meclisi

1. Birleşmiş Milletler Asamblesinde Kıbrıs dâvası için son alınan karar karşısında, Millet Meclisinin aydınlanmasına ve milli menfaatlere uygun tedbirlerin ortaya konulmasına imkân vermek üzere Kıbrıs konusunda bir genel görüşme açılmasına dair CHP Grubu adına verilen önerge ile Türk umumi efkârının Kıbrıs dâvasının geçirmiş olduğu safhalar ve varılmış olan merhale ve sebepleri hakkında bilgi sahibi olabilmesini ve milletvekillerinin düşünce ve kanaatlerini ifade edebilmelerini teminen bir genel görüşme açılmasına dair AP Grubu adına verilen önerge.⁹³
2. Muzaffer ÖZDAĞ (Afyonkarahisar) ve üç arkadaşının, Kıbrıs konusunda alınması gereken tedbirleri tespit için Anayasa'nın 88'inci maddesi gereğince bir genel görüşme açılmasına dair önergesi.⁹⁴
3. Reşat ÖZARDA'nın (Aydın) Batı Trakya, Oniki Adalar ve Kıbrıs konularında bir genel görüşme açılmasına dair önergesi.⁹⁵
4. Reşat ÖZARDA'nın (Aydın) Kıbrıs hakkında uygulanacak millî politikanın esaslarını tespit etmek üzere Anayasa'nın 88'inci maddesi gereğince bir genel görüşme açılmasına dair önergesi.⁹⁶
5. Turhan FEYZİOĞLU (Kayseri) :ve iki arkadaşının, Kıbrıs dâvasında millî siyasetin tespiti ve takibi için bir genel görüşme açılmasına dair önergesi.⁹⁷
6. Reşat ÖZARDA'nın (Aydın) Çekoslovakya olaylarının enine boyuna tartışılması, Türk görüşünün ve protesto sesinin bütün dünyaya duyurulması için bir genel görüşme açılmasına dair önergesi.⁹⁸

---

⁹³ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:1, B. 25, 20.12.1965, s. 593)

⁹⁴ (D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:5, B. 67, 17.3.1966, s. 373)

⁹⁵ (D. 13, 2. Y.Y., Cilt No:10, B. 25, 28.12.1966, s. 172)

⁹⁶ (D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:22, B. 14, 8.12.1967, s. 383)

⁹⁷ (D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:22, B.14, 8.12.1967, s. 383)

⁹⁸ (D. 13, 3. Y.Y., Cilt No:22, B.86, 30.9.1968, s. 626)

Cumhuriyet Senatosu

1. Kadri KAPLAN (Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi) ve dört arkadaşının, Kıbrıs konusunda bir genel görüşme açılmasına dair önergesi.⁹⁹

EK 2:
27 ARALIK 1965 TARİHLİ
VE KIBRIS KONULU GENEL GÖRÜŞME

27 Aralık 1965 tarihli 28. Birleşim ve 28 Aralık 1965 tarihli 29. Birleşimde gerçekleştirilen “Kıbrıs” konulu genel görüşmede Dışişleri Bakanı İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL ve altmıştan fazla milletvekili söz almıştır. Söz alan milletvekillerinin listesi ve oturumu yöneten Meclis Başkanı Ferruh BOZBEYLİ'nin genel görüşmeyi açış konuşması aşağıdadır.

Parti grubu adına söz alanlar:

Millet Partisi Grubu adına Osman BÖLÜKBAŞI
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına İsmail Hakkı YILANLIOĞLU
Türkiye İşçi Partisi Grubu adına Mehmet Ali AYBAR

Şahsı adına söz alanlar:

Mehmet Ali ARSAN, Kasım GÜLEK, Celâl Nuri KOÇ, Hilmi İŞGÜZAR, Reşat ÖZARDA, Mustafa OK, Bülent ECEVİT, Arif ERTUNGA, Şinasi OSMAN, Behice BORAN, Kemal BAĞCIOĞLU, Kemal SARIİBRAHİMOĞLU, Ali CÜCEOĞLU, Talât KÖSEOĞLU, Coşkun KIRCA, Reşit ÜLKER, Nihat DİLER, Abdurrahman GÜLER, Nazif KURUCU, Sait Sına YÜCESOY, Orhan BİRGİT, Bekir TÜNAY, Çetin ALTAN, İsmail BOYACIOĞLU, Kenan ESENGİN, Salih YILDIZ, Ali KARCI, Emin GÜNDOĞDU, Mahmut BOZDOĞAN, Hasan Lâtif SARIYÜCE, Kadri EROĞAN, Selâhattin Hakkı ESETOĞLU, İhsan ATAÖV, Turgut GÖLE, İhsan KABADAYI, Selim SARPEN, Mustafa AKALIN, Samet GÜLDOĞAN, Ali İhsan ÇELİKHAN, Faik KIRBAŞLI, İsmail ÇATALOĞLU, Necati GÜVEN, Rıfat BAYKAL, Şaban ERİK, Hüseyin BALAN, Osman YÜKSEK, Sami BİNİCİOĞLU, Ali KARAHAN,

---

⁹⁹ (C. Senatosu D. 7, Cilt No:44, B.15, 26.12.1967, s. 506)

Fehmi CUMALIOĞLU, Mustafa TAYYAR, Barlas KÜNTAY, Kasım ÖNADIM, Muzaffer ÖZDAĞ, Yunus KOÇAK, Dursun AKÇA-OĞLU, Nuri EROĞAN, Şükrü KOÇ, Sabahattin SAVACI, Mustafa UYAR, Hayrettin UYSAL, Özcan SAN, Nazmi ÖZOĞUL, Hüsnü ÖZKAN, Feridun Cemal ERKİN, Muslihittin GÜRER ve Zeki EFCOĞLU.

**Meclis Başkanı Ferruh BOZBEYLİ'nin
genel görüşmeyi açış konuşması**

(D. 13, 1. Y.Y., Cilt No:2, B. 28, 27.12.1965, Sf. 12)

“Birleşmiş Milletler Asamblesinde Kıbrıs dâvası için son alınan karar karşısında Millet Meclisinin aydınlanmasına ve millî menfaatlere uygun tedbirlerin ortaya konmasına imkân vermek üzere Kıbrıs konusunda bir genel görüşme açılmasına dair Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına verilen önerge ile Türk umumi efkârının Kıbrıs dâvasının geçirmiş olduğu safhalar ve varılmış olan merhale ve sebepleri hakkında bilgi sahibi olabilmesini ve milletvekillerinin düşünce ve kanaatlerini ifade edebilmelerini teminen bir genel görüşme açılmasına dair Adalet Partisi Grubu adına verilen önergeler üzerine genel görüşmelere başlıyoruz.

Muhterem arkadaşlarım, genel görüşmelere başlamadan evvel bir hususu açıklamayı zaruri gördüm. Türk Milletini teşkil eden her ferdi içten içe, derinden derine ilgilendiren Kıbrıs problemi bugün Yüce Meclisin gündemindedir. Bu meselenin bir iç politika, sen - ben çekişmesi şeklinde ortaya konmasına Yüce Meclisin müsaade etmeyeceğine inanıyorum. (Alkışlar.)

Bu müzakerelerin sonunda bizi ve dünya sulhunun hakiki gerçeklerini anlamamakta ısrar eden dünya efkârı hususiyesine verilebilecek en şerefli cevabın ilkeleri, prensipleri tespit edilecektir. İşte bu inançla genel görüşmeleri açıyorum.

Grupları ve şahısları adına söz isteyen arkadaşlarımızın isimlerini sırası ile okuyorum. (...)

EK 3:
DIŞİŞLERİ BAKANININ KÜRSÜ KONUŞMALARI
(Başlıklar tutanaklarda geçtiği şekliyle alınmıştır)

Millet Meclisi 13. Dönem

1. Yasama Yılı, 22.10.1965 – 03.8.1966 (Cilt: 1-8)

“Kıbrıs'ta meydana gelen son olaylara ve Hükümetin aldığı tedbirlere dair demeci”

“Birleşmiş Milletlerin 20. Genel Kurulunun Kıbrıs meselesi hakkında aldığı kararının hukukî ve bağlayıcı bir nitelik taşımadığına ve Asamble'nin bu meselenin esası üzerinde tavsiye yetkisinin dahi bulunmadığına dair demeci”

“Birleşmiş Milletler Asamblesinde Kıbrıs dâvası için son Kore ile Türk umumi efkârının Kıbrıs dâvasının geçirmiş olduğu safhalar üzerinde Genel Görüşme açılmasına dair önergeler münasebetiyle”

“ABD Başkanı Johnson'un mektubunun bir gazetede yayınlanması üzerine kovuşturmanın başladığına, bu emrivaki karşısında bu mektubun ve buna verilen cevabın yayınlanmasının Hükümetçe gerekli görüldüğüne dair demeci ve bu demeç üzerine yapılan görüşme münasebetiyle”

“Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş'ın, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında Ortaklık Anlaşması çerçevesinde, bugüne kadar, idari ve ekonomik alanlarda ne gibi çalışmalar yapıldığına dair sorusuna sözlü cevabı”

“1966 yılı Bütçe kanunu tasarısı ile Dışişleri Bakanlığı bütçesi münasebetiyle”

“Doğu Batı yakınlaşması ve ekonomik ve siyasi ilişkilerimizdeki gelişmeler konusunda Manisa Milletvekili Mustafa Ok'un geçen birleşimde yaptığı konuşmaya cevabı”

“Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, Kıbrıs, İmroz ve Bozcaada, patrikhane, Batı Trakya ve oniki adalar gibi kısmen Türk Yunan münasebetlerini ve Türk Devletinin egemenlik haklarını ilgilendiren konularda pasif ve tavizkâr politika izlediği iddiasıyla Hükümet hakkında Anayasanın 89. maddesi uyarınca bir gensoru açılmasına dair önergesi münasebetiyle”

Millet Meclisi 13. Dönem

2. Yasama Yılı, 1.11.1966 – 28.7.1967 (Cilt: 9-21)

“Bakanlığın Kıbrıs konusunda çok sık açıklamalar yaptığı, Kıbrıs’a sokulan Çek silâhları için gerekli tedbirlerin alındığı ve izlenen Kıbrıs politikası konularında demeci”

“Çorum Milletvekili Hasan Lâtif Sarıyüce ve iki arkadaşının, Kıbrıs ikili anlaşmalar ve Türkiye’deki Amerikan üsleri meseleleri ile ilgili dış politika konusunda, Hükümet hakkında bir gensoru açılmasına dair önergesi münasebetiyle”

“Aydın Milletvekili Eeşat Özarda’nın, Batı-Trakya, Oniki adalar ve Kıbrıs konularında, millî politikamızın tesbiti için bir genel görüşme açılmasına dair önergesi münasebetiyle”

“1967 bütçe kanunu tasarısı ile Dışişleri Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle”

“Yunanistan’da cereyan etmekte olan olayların yakından izlendiğine ve gerekli tedbirlerin alınmış olduğuna dair demeci”

“Orta-Doğu’da barışı tehlikeye düşürecek şekilde başgösteren olaylar hakkında Meclisin aydınlatılmasına dair verilen önergeler münasebetiyle”

“Bir önceki birleşimde Orta-Doğu bunalımı ve savaşı hakkında yapılan konuşmalara cevap veren ve bu konuda Hükümetin görüşünü belirten demeci”

“Aydın Milletvekili Kesat Özarda’nın, Adana Milletvekili Kasım Gülek’in önceki bir birleşimde dış ilişkiler konusunda yaptığı konuşma ve Türk-Yunan ilişkileri hakkındaki demeci münasebetiyle”

“Urfa Milletvekili Behice Hatko (Boran’ın) Kıbrıs’ta olup bittiye getirilmek istenen Enosis’e ve oradaki Türklerin himayesiz bırakılmasına dair demeci münasebetiyle”

Millet Meclisi 13. Dönem

3. Yasama Yılı, 1.11.1967 – 30.10.1968 (Cilt: 22-28)

“Kıbrıs Türk Cemaati Başkanı Rauf Denктаş’ın Kıbrıs’ta tutuklanması üzerine girişilen teşebbüsler ve alınan tedbirlere dair demeci”

“Ankara Milletvekili Alpaslan Türkeş’in, Kıbrıs konusunda takibedilen politika dolayısıyla Başbakan hakkında Anayasanın 89. maddesi gereğince bir gensoru açılmasına dair önergesi münasebetiyle”

“1967 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hak-

kında kanun tasarısı münasebetiyle”

“Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın, Emekli bir memurun ölümüne sebebiyet veren CENTO Teşkilâtında görevli İngiliz Çavuşu hakkında, Türk kanunlarına göre, neden kovuşturma yapılmadığına dair Adalet, Dışişleri ve İçişleri bakanlarından sorusu münasebetiyle”

“Dışişleri Bakanlığı 1968 yılı Bütçesi münasebetiyle”

“Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş ile İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in, Türk vatandaşlarına ait mallara Suriye Hükümetince el konmasına, yanlış tutum ve davranışlarının sebeb olduğu iddiasıyla, Dışişleri Bakanı hakkında Anayasanın 89. maddesi gereğince gensoru açılmasına dair önergesi münasebetiyle”

Millet Meclisi 13. Dönem

4. Yasama Yılı, 1.11.1968 – 13.6.1969 (Cilt: 29-36)

“Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu ve iki arkadaşı ile Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın, Kıbrıs dâvasında uygulanacak millî politikanın tespit ve takibi için Anayasanın 88. maddesi gereğince bir genel görüşme açılmasına dair Önergeleri-münasebetiyle”

“Bursa Milletvekili İbrahim Öktem’in memleketimizin Ortak Pazara girmesinde öngörülen geçiş devresine İtikal için gerekli hazırlıkların yapılmadığı yolundaki söylentilere ve bu hususta Hükümetin güttüğü politika hakkında bilgi verilmesine dair demeci münasebetiyle”

“Dışişleri Bakanlığı 1969 yılı Bütçesi münasebetiyle”

Dışişleri Bakanının

Cumhuriyet Senatosu’ndaki Konuşmaları

(Başlıklar tutanaklarda geçtiği şekliyle alınmıştır)

Cumhuriyet Senatosu 5. Toplantı Yılı,

1.11.1965 - 4.8.1966 (Cilt: 31-36)

“Kıbrıs olayları ve son durum hakkında demeci”

“Millî Birlik Grubunun Kıbrıs meselesi ile ilgili bir genel görüşme açılmasına dair önergesi münasebetiyle”

“Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in; Kıbrıs çıkarmasıyla ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Jonhson tarafından Hükümetimize gönderilen mektubun bir gazetede farklı olarak yayınlanmasından sonra Hükümetçe bu ve buna verilen cevabın da açıklanmasına dair demeci”

“1966 yılı Dışişleri Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle “
 “Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in, Birleşik Arap Cumhuriyetine ait iki harb gemisinin İstanbul’a gelmesi konusunda İstanbul Üyesi Ekrem Özden’in 81. Birleşimde yaptığı gündem dışı demecine cevabı”

**Cumhuriyet Senatosu 6. Toplantı Yılı,
 1.11.1966 - 28.7.1967 (Cilt: 37-43)**

“Cumhuriyet Senatosu Samsun Üyesi Fethi Tevetoğlu’nun, elçiliklerimize gönderilen günlük gazeteye dair Dışişleri Bakanından sözlü sorusuna cevabı”

“1967 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçesi münasebetiyle”

“Muğla Üyesi İlyas Karaöz ve arkadaşının, son günlerde gelişen Orta-Doğu hâdiseleri hakkında Hükümetçe izahat verilmesi hakkındaki önergesi münasebetiyle”

“Tabîî Üye Ahmet Yıldız’ın; Orta-Doğu buhranına, Türk topraklarındaki üslerden her hangi yabancı bir Devletin cereyan etmekte bulunan Arap-İsrail savaşına müdahalesine ve bir emrivaki ile karşılaşmamak için gerekli tedbirlerin alınmasına dair demecine cevabı”

“Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in, Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyesi Mehmet Özgüneş’in 18.7.1967 tarihli 87. Birleşiminde Papa VI. Paul’ün memleketimizi ziyareti dolayısıyla yaptığı gündem dışı konuşmaya cevabi demeci”

**Cumhuriyet Senatosu 7. Toplantı Yılı,
 1.11.1967 - 23.10.1968 (Cilt: 44-48)**

“Samsun Üyesi Fethi Tevetoğlu’nun Makarios idaresinin Rauf Denктаş olayı ile ilgili tulumuna dair sözlü sorusuna cevabı”

“1968 yılı Dışişleri Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle”

“Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi Hıfzı Oğuz Bekata’nın, Kıbrıs meselesine dair sözlü sorusuna cevabı”

**Cumhuriyet Senatosu 8. Toplantı Yılı,
 1.11.1968 - 27.10.1969 (Cilt: 49-53)**

“Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyesi Suphi Gürsoytrak’ın ikili anlaşmalara dair Başbakan’dan sözlü sorusuna cevabı”

“Dışişleri Bakanlığı 1969 yılı Bütçe kanunu tasarısı münasebetiyle”

“Genel seçimlerin yaklaşmış olması sebebiyle, bugünden itibaren tatil kararı ittihazını ve Cumhuriyet Senatosunun, 12 Ekim 1969 günü yapılacak Genel Milletvekili seçimleri sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca Türkiye radyolarından yapılacak nihai bildiri tarihinden üç gün sonra saat 15:00’de, toplanmasına karar verilmesini isteyen Adalet Partisi Grubu Başkanvekili İlyas Karagöz’ün önergesi münasebetiyle”

EK 4:
TÜRK SİLÂHLİ KUVVETLERİNİN
YABANCI ÜLKELERE GÖNDERİLMESİNE
İZİN VERİLMESİNE
DAİR BAŞBAKANLIK TEZKERESİ

Anayasanın 66 ncı maddesi gereğince, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesine dair Başbakanlık tezkeresi (3/50)

(Birleşik Toplantı D. 7, Cilt No:7, B.2, 17.11.1967, Sf. 4-5)

T. B. M. M. Sayın Başkanlığına,
Kıbrıs’ta cereyan eden vahîm hâdiseler dolayısıyla Hükümetçe alman ve mer’i andlaşmalardan doğan silahlı müdahale kararı Yüksek Meclise arz edilmiş; gerekli izahat verilmiş ve sayın grup sözcüleri ile, sayın üyeler görüşlerini açıklamışlardır. Mer’i milletlerarası andlaşmaların verdiği hakka istinaden; Kıbrıs’a Türk Silâhlı Kuvvetleri gönderilmesine izin verilmesine dair evvelce T. B. M. M. lisince alman 16 .3 . 1964 tarih ve 93 sayılı Karar muvacehesinde; Devletin; dolayısıyla Meclis ve hükümetlerin temadiyeti esasına binaen bu mevzuda yeniden bir karar ittihazına mahal olmamakla beraber; bu hakkın istimalinden doğacak muhtemel inkışaf ve ihtilâtlar karşısında; lüzum, hudut ve şümulü Hükümetçe takdir ve tâyin olunacak şekilde Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine Anayasanın 66 ncı maddesi gereğince izin verilmesine karar ittihazını arz ve teklif ederim.

Başbakan
Süleyman Demirel

Bu tezkere, TBMM Birleşik Toplantısının iştirak eden 435 üyesinden 432’sinin kabul, 1’inin ret oyu vermesi şeklinde ve boş çıkan iki oy mu-

vacehesinde 1 e karşı 432 oy ile kabul edilmiştir.

EK 5:
1962 - 1967 YILLARINA AİT PAB
VE NATOPA TOPLANTILARI
Parlâmentolararası Birlik Türk Grubu

1962 Roma (20 - 29 Nisan)

Cihad Baban: istanbul Milletvekili
Mahmut Vural: Sivas Milletvekili
E. Gazi Sakarya: Eskişehir Milletvekili
Cihat Bilgehan: Balıkesir Milletvekili
Oğuz Oran: İstanbul Milletvekili
Sabahattin Savacı: Gümüşane Milletvekili

1962 Brasilia (24 Ekim 2 Kasım)

Cihad Baban: istanbul Milletvekili
Mahmut Vural: Sivas Milletvekili
Cihat Bilgehan: Balıkesir Milletvekili
M. Ali Demir: Tunceli Senatörü
Oğuz Oran: istanbul Milletvekili

1963 Lozan (14 - 21 Nisan)

Cihad Baban: İstanbul Milletvekili
CabaJhattin Savacı: Gümüşane Milletvekili
Celâlettin Üzer: Eskişehir Milletvekili
Kemal Kaya: Kars Milletvekili

1963 Belgrad (12 - 20 Eylül)

Kemal. Sarıbrahimoğlu: Adana Milletvekili
Muslihittin Gürer: Sakarya Milletvekili
Sabri Keskin: Kastamonu Milletvekili
Saadet Evren: istanbul Milletvekili
Sabahattin Savacı: Gümüşane Milletvekili
E. Gazi Sakarya: Eskişehir Milletvekili

1964 Kopenhag (17 - 8 Ağustos)

Celâl Ertuğ: Elâzığ Senatörü

Cihad Baban: İstanbul Milletvekili
Atalay Akan: Urfa Milletvekili
(Dışişleri Bakanlığı Bütçesinden)

1965 Ottova (8 - 18 Eylül)

Cihad Baban: İstanbul Milletvekili
Kemal Sarıbrahimoğlu: Adana Milletvekili
Sabahattin Savacı: Gümüşane Milletvekili
E. Gazi Sakarya: Eskişehir Milletvekili
Sabri Keskin: Kastamonu Milletvekili
Ahmet Yıldız: Tabii Senatör
Muhittin Kılıç: Konya Senatörü

1966 Canberra (11 - 16 Nisan)

Kemal Sarıbrahimoğlu: Adana Milletvekili
E. Gazi Sakarya: Eskişehir Milletvekili
Ahmet Yıldız: Tabii Senatör

1966 Tahran (25 Eylül - 4 Ekim)

Ahmet Yıldız: Tabii Senatör
Muhittin Kılıç: Konya Senatörü
Mahmut Vural: Ankara Senatörü
Sabri Keskin: Kastamonu Milletvekili
Muslihittin Gürür: Sakarya Milletvekili
Salahattin Savacı: Gümüşane Milletvekili

1967 Palma de Majorque (27 Mart - 2 Nisan)

Muhittin Kılıç: Konya Senatörü
Ahmet Yıldız: Taftii. Senatör
İ. Hakkı Kekinel: İstanbul Milletvekili
Celâl Sungur: Yozgat Milletvekili
Burhan Bozdoğan: İçel Milletvekili
Necmettin Cevheri: Urfa Milletvekili
Nurettin Ok: Çankırı Milletvekili
Sabahattin Savacı: Gümü^ane Milletvekili
Kemal Sarıbrahimoğlu: Adana Milletvekili

1967 Geneve (12-14 Eylül)

İ. Hakkı Kekinel: İstanbul Milletvekili

Nurettin Ok: Çankırı Milletvekili

NATO Parlamenterleri Türk Grubu

1962 Paris (6 - 7 Temmuz)

Fethi Tevetoğlu: Samsun Senatörü

Paris (Eylül)

Fethi Tevetoğlu: Samsun Senatörü

Nüvit Yetkin: Malatya Senatörü

Haydar Tunçkanat: Tabii Senatör

1962 Paris (12 - 17 Kasım)'

Fethi Tevetoğlu: Samsun Senatörü

Adnan Karakünük: Mırsın Milletvekili

ismail Ertan : Denizli Milletvekili

Atıf Şohoğlu : Denizli Milletvekili

Vahap Kışoğlu : Tunceli Milletvekili

1963 Paris (21 Mart)

Fethi Tevetoğlu : Samsun Senatörü

1963 Lüksemburg (4-8 Nisan)

Fethi Tevetoğlu : Samsun Senatörü

1963 Paris (24 - 27 Haziran)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

ismail Ertan : Denizli Milletvekili

Hüsamettin Atabeyli : Erzincan Milletvekili

1963 Paris (8 - 14 Temmuz)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

Cavit Tevfik Okyavuz : İcel Senatörü

Vahap Kışoğlu : Tunceli Milletvekili

Atıf Şohoğlu : Denizli Milletvekili

1963 Paris (9 - 20 Eylül)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

Arif Atalay : Adıyaman Milletvekili

Adnan Karaküçük : Maras Milletvekili
Ali Hüdayioğlu : Maraş Milletvekili

1963 Paris (4 - 9 Kasım)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili
Adnan Karaküçük : Maraş Milletvekili
Vahap Kışoğlu : Tunceli Milletvekili
Ali Hüdayioğlu : Maraş Milletvekili
ismail Ertan : Denizli Milletvekili
Atf Şohoğlu : Denizli Milletvekili
Hüsamettin Atabeyli : Erzincan Milletvekili
Arif Atalay : Adıyaman Milletvekili
Cavit Tevfik Okyayuz : İcel Senatörü

1964 Paris (16 - 20 Kasım)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili
ismail Ertan : Denizli Milletvekili
Adnan Karaküçük : Maraş Milletvekili
Cavit Tevfik Okyayuz : İcel Senatörü
Atf Şohoğlu : Denizli Milletvekili
Âli Hüdayioğlu : Maraş Milletvekili
Mehmet, İsmen : Giresun Senatörü
Hazım Dağlı : Çankırı Senatörü

1965 Paris (29 - 30 Nisan)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1965 Paris

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1965 Oslo (25 - 27 Haziran)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1965 Paris (12 Kasım)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1965 Newyork (4 - 9 Ekim)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili
Fethi İlkü : Tunceli Milletvekili

C. Tefik Okyayuz : içel Senat6ru

1966 Paris (21 Ocak)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1966 Bruxelles - Londra (4 - 11 Mart)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1966 Atina (13 Nisan)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1966 Paris (29 Nisan)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1966 Paris (1 Temmuz)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1966 Paris (9 - 13 Mayıs)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

Atıf Şohoğlu : Denizli Milletvekili

Kemal Sarıbrahimoğlu : Adana Milletvekili

Nahit MenteŐe : Aydın Milletvekili

1. Hakkı Akdođan : Yozgat Milletvekili

i. Hakkı Tekinel : istanbul Milletvekili

Cevat Odyakmaz : Sivas Milletvekili

Mehmet tzman : Giresun Senat6ru

C. Tefik Okyoyuz : içel Senat6ru

Hazım Dađlu : ankırı Senat6ru

1966 Paris (14 - 19 Kasım)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

Atıf Şohoğlu : Denizli Milletvekili

C. Tefik Okyayuz : içel Senat6ru

Hazım Dađlu : ankırı Senat6ru

1967 Paris

Kasım Gülek : Adana Milletvekili

1967 Bruxelles (20 - 24 Kasım)

Kasım Gülek : Adana Milletvekili
Cahit Karakaş : Zonguldak Milletvekili
Muslihittin Gürer : Sakarya Milletvekili
Nahit Mentеше : Aydın Milletvekili
Nurettin Ok : Çankırı Milletvekili
Celâl Sungur : Yozgat Milletvekili
Azmi Erdoğan : Diyarbakır Senatörü
Cenap Aksu : Maraş Senatörü
Reşat Zaloğlu : Trabzon Milletvekili

EK 6:**13. YASAMA DÖNEMİ'NDE
ONAYLANMASI UYGUN BULUNAN
ULUSLARARASI ANLAŞMALAR VE
İLGİLİ UYGUN BULMA YASALARI****1. Yasama Yılı**

- 1- 24.11.1966 tarihli ve 785 sayılı Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 109. Maddesinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 20 Aralık 1965 tarihli ve 2101 (XX) sayılı Kararıyla Değiştirilmiş Olan Şeklinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun
- 2- 24.11.1966 tarihli ve 786 sayılı Akdeniz Balıkçılık Genel Konseyi Muaddel Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun
- 3- 1.12.1966 tarihli ve 788 sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Tunus Cumhuriyeti arasında 25 Şubat 1964 tarihinde Ankara'da İmzalanmış Olan Kültür Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun
- 4- 1.12.1966 tarihli ve 789 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında 22 Haziran 1965 tarihinde İmzalanmış Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun
- 5- 1.12.1966 tarihli ve 797 sayılı Kuşların Korunmasına Dair Milletlerarası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğu Hakkında Kanun
- 6- 7.12.1966 tarihli ve 799 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hava Ulaştırmasına Dair 18 Nisan 1966 tarihli Anlaşmanın (ve ekleri) Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun

7- 7.12.1966 tarihli ve 800 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti arasında Hava Ulaştırmasına dair 2 Mayıs 1966 tarihli Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun

8- 8.12.1966 tarihli ve 806 sayılı Mücrimlerin iadesine dair 3 Eylül 1930 tarihli Türkiye-Almanya Anlaşmasının 19. maddesinin değiştirilmesi hakkında mektup teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

9- 8.12.1966 tarihli ve 807 sayılı Kişi halleri işlemlerinin düzeltilmesi kararları ile ilgili Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

10- 8.12.1966 tarihli ve 808 sayılı Hükümetlerarası Denizcilik İstişari Teşkilâtı (İMCO) Sözleşmesinde yapılan değişikliğin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

11- 13.12.1966 tarihli ve 809 sayılı Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı Statüsünde yapılan bazı değişikliklerin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

12- 13.12.1966 tarihli ve 810 sayılı “Eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği hakkında 100 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesi”nin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

13- 13.12.1966 tarihli ve 811 sayılı “İş ve meslek bakımından ayırım hakkında 111 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin” onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

14- 27.12.1966 tarihli ve 812 sayılı “Uyuşturucu maddelere dair 1961 Tek Sözleşmesine” katılmamızın uygun bulunduğu hakkında Kanun

15- 27.12.1966 tarihli ve 813 sayılı Türk-Yunan Trakya hududunun mühim kısmını tâyin eden Meriç nehri mecrasının ıslahı dolayısıyla 19 Ocak 1963 tarihinde imzalanan protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun

16- 24.01.1967 tarihli ve 826 sayılı Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etütler Merkezinin kurulması hakkındaki Anlaşma ile eki protokollerin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

İkinci Yasama Yılı

17- 27.04.1967 tarihli ve 861 sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Belçika Krallığı arasında imzalanan sosyal güvenlik hakkında genel sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

18- 04.05.1967 tarihli ve 862 sayılı Milletlerarası çalışma teşkilâtı genel konferansının 45. toplantı dönemi sırasında kabul edilen 116 sayılı Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

19- 04.05.1967 tarihli ve 863 sayılı 6368 sayılı Kanunla onaylanan milletlerarası sağlık tüzüğü'nün bazı hükümlerini değiştiren 12 Mayıs 1965 tarihli ek tüzüğü'nün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun

20- 23.05.1967 tarihli ve 872 sayılı Makinelere korunmayla ilgili 119 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

21- 23.05.1967 tarihli ve 873 sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Hollanda Krallığı arasında imzalanan Sosyal Güvenlik Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

22- 01.06.1967 tarihli ve 877 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Macaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında hava ulaştırmasına dair 28 Haziran 1966 tarihli Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun

23- 01.06.1967 tarihli ve 878 sayılı Nükleer enerji sahasında hukukî mesuliyete dair Sözleşmeyi tadil eden ek protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun

24- 28.06.1967 tarihli ve 888 sayılı Yabancı memleketlerde yapılan evlenme merasiminin kolaylaştırılması hakkındaki Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

25- 13.07.1967 tarihli ve 900 sayılı İnsan hakları ve ana hürriyetlerini korumaya dair Avrupa Sözleşmesine ilişkin 2 numaralı Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun

26- 13.07.1967 tarihli ve 901 sayılı İnsan hakları ve ana hürriyetlerini korumaya dair Avrupa Sözleşmesinin 29,30 ve 34. maddelerini değiştiren 3 numaralı protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun

27- 13.07.1967 tarihli ve 902 sayılı Ay ve diğer gök cisimleri dâhil, uzayın keşif ve kullanılmasında devletlerin faaliyetlerini yöneten ilkeler hakkında anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

28- 26.07.1967 tarihli ve 922 sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Fas Krallığı arasında 21 Kasım 1966 tarihinde Rabat'ta akdedilmiş bulunan Kül-

- tür Anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun
- 29- 07.12.1967 tarihli ve 943 sayılı Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına ticaret ve kalkınma ile ilgili IV. kısmın eklenmesine dair Protokol ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun
- 30- 12.12.1967 tarihli ve 961 sayılı Türkiye ile İran arasında Transit Anlaşması ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun
- 31- 14.12.1967 tarihli ve 964 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Listesi (En ziyade müsaadeye mazhar millet Tarifesi) nin 82 pozisyonundaki ibare değişikliğinin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun
- 32- 14.12.1967 tarihli ve 965 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Listesi (En ziyade müsaadeye mazhar millet tarifesi) nin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun
- 33- 14.12.1967 tarihli ve 967 sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Arjantin Cumhuriyeti arasında 19 Ağustos 1965 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye-Arjantin Kültür Anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

Üçüncü Yasama Yılı

- 34- 07.03.1968 tarihli ve 1033 sayılı İşçilerin iyonizan radyasyonlara karşı korunması hakkında 115 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun
- 35- 18.03.1968 tarihli ve 1034 sayılı «Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Avrupa Sözleşmesi» nin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun
- 36- 19.03.1968 tarihli ve 1035 sayılı Montereux'de imza edilmiş olan «Milletlerarası Telekomünikasyon Anlaşması» ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun
- 37- 11.04.1968 tarihli ve 1043 sayılı Vatandaşlığın kazanılması konusunda karşılıklı bilgi verilmesi hakkındaki Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun
- 38- 05.07.1968 tarihli ve 1065 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti arasında 28 Şubat 1967 tarihinde Ankara'da imzalanan Türk-Sovyet hududunun yeniden işaretlenmesi (Rödemarkasyonu) hakkında protokol ile bu protokole ek teknik protokol ve yeniden işaretleme (Rödemarkasyon) hududundan geçiş ve diğer taraf arazisinde muvakkat kalış esaslarının, onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

Dördüncü Yasama Yılı

39- 18.02.1969 tarihli ve 1107 sayılı 26 Şubat 1966 tarihinde Bern'de imzalanan yolcuların ölmeleri ve yaralanmaları halinde demiryollarının sorumluluğu ile ilgili 25 Şubat 1961 tarihli, 539 sayılı Kanunla kabul edilen demiryolları ile yolcu ve bagaj taşımalarına müteallik Milletlerarası Andlaşmaya (CIV) ek Andlaşmanın protokollerin ve nihai andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun

40- 13.03.1969 tarihli ve 1131 sayılı Dünya Posta Birliği Kuruluş Yasası ile son Protokolü ve bunlara bağlı Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile Dünya Posta Birliği arasındaki Anlaşmaların onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

41- 13.03.1969 tarihli ve 1133 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suudi Arabistan Krallığı Hükümeti arasında Hava Ulaştırmasına dair 12 Haziran 1968 tarihli Anlaşmanın uygun bulunduğu hakkında Kanun

42- 27.03.1969 tarihli ve 1138 sayılı 20 Nisan 1968 tarihinde Ankara'da imzalanan «Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Senegal Cumhuriyeti arasında Kültür Anlaşması»nın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

43- 27.3.1969 tarihli ve 1139 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Avusturya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sosyal Güvenlik Hakkındaki Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun

44- 27.03.1969 tarihli ve 1140 sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Haşimî Ürdün Krallığı arasında imzalanmış olan Kültür Anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

45- 30.04.1969 tarihli ve 1168 sayılı Tarımda asgari ücret tespiti usulleri hakkında 99 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

46- 13.05.1969 tarihli ve 1180 sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyetine göç etmeleri hakkında Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

47- 13.05.1969 tarihli ve 1181 sayılı 3 Mayıs 1967 tarihinde Monte Carlo'da Milletlerarası Hidrografi Teşkilâtına dair Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun